

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО**

Природничо-географічний факультет

Кафедра географії

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему: **Туристично-рекреаційні ресурси Літинського району**

Студентки магістратури II курсу групи
МГЕЗ

Галузі знань 01 Освіта

Спеціальності 014 Середня освіта
(Географія)

БАСАРАБ Наталії Михайлівни

Науковий керівник: доцент кафедри географії,
кандидат географічних наук Яцентюк Ю.В.

Національна шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Голова комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

(підпис) (ініціали, прізвище)

(підпис) (ініціали, прізвище)

Вінниця – 2018

АНОТАЦІЯ

на дипломну роботу:

«Туристично-рекреаційні ресурси Літинського району» магістранта
кафедри географії природничо-географічного факультету

Басараб Наталії Михайлівни

Дипломна робота магістранта присвячена дослідженню туристично-рекреаційних ресурсів Літинського району Вінницької області. У роботі проаналізовано передумови розвитку туризму у досліджуваному регіоні. Зібрано та систематизовано інформацію про природні, історико-культурні та інфраструктурні туристично-рекреаційні ресурси Літинського району. Досліджено і охарактеризовано природно-заповідний фонд регіону як туристично-рекреаційний ресурс. Розглянуто зелений туризм як перспективний вид туризму в Україні. Розроблено карти туристично-рекреаційних ресурсів Літинського району.

Ключові слова: Літинський район, туристично-рекреаційні ресурси, зелений туризм, природно-заповідний фонд, рекреаційний комплекс.

Структура та обсяг роботи. Дипломна робота складається із вступу, п'яти розділів (18 малюнків і 4 таблиці), висновків, списку використаних джерел (70 назв) і 1 додатку. Загальний обсяг – 98 сторінок.

АННОТАЦИЯ

на дипломную работу:

«Туристско-рекреационные ресурсы Литинского района» магистранта
кафедры географии естественно-географического факультета

Басараб Наталии Михайловны

Дипломная работа магистранта посвящена исследованию туристско-рекреационных ресурсов Литинского района Винницкой области. В работе проанализированы предпосылки развития туризма в исследуемом регионе. Собрана и систематизирована информация о природных, историко-культурных и инфраструктурных туристско-рекреационных ресурсах

Литинского района. Исследован и охарактеризован природно-заповедный фонд региона как туристско-рекреационный ресурс. Описаный зеленый туризм как перспективный вид туризма в Украине. Разработаны карты туристско-рекреационных ресурсов Литинского района.

Ключевые слова: Литинский район, туристско-рекреационные ресурсы, зеленый туризм, природно-заповедный фонд, рекреационный комплекс.

Структура и объем работы. Дипломная работа состоит из введения, пяти разделов (18 рисунков и 4 таблицы), заключения, списка использованных источников (70 наименований) и 1 приложения. Общий объем - 98 страниц.

ANNOTATION

on diploma work

"Tourist-recreational resources of Litinsky district"
of magistrant of department of geography of naturally geographical faculty
Basarab Nataliya Mykhaylivna

Master's thesis is devoted to the study of tourist-recreational resources of Litinsky district of Vinnytsia region. The thesis analyzes the preconditions of tourism development in the studied region. The information about natural, historical, cultural and infrastructural tourist-recreational resources of Litinsky district is collected and systematized. The natural reserve fund of the region has been researched and characterized as a tourist-recreational resource. Green tourism is considered as a promising type of tourism in Ukraine. Maps of tourist-recreational resources of Litinsky district have been designed.

Key words: Litinsky district, tourist-recreational resources, green tourism, natural reserve fund, recreational complex.

Structure and volume of work. The diploma paper consists of an introduction, five chapters (18 pictures and 4 tables), conclusions, a list of sources (70 items) and 1 apendix. The total volume of the research is 98 pages.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ	9
1.1. Поняття туристично-рекреаційних ресурсів	9
1.2. Природні туристично-рекреаційні ресурси	13
1.2.1. Бальнеологічні ресурси	16
1.2.2. Фітолікувальні (лісові) ресурси.....	16
1.2.3. Ландшафтні ресурси	17
1.2.4. Кліматичні ресурси	18
1.2.5. Пляжні ресурси	19
1.2.6. Спелеоресурси.....	20
1.2.7. Водні туристичні ресурси	21
1.3. Природно-заповідний фонд як туристично-рекреаційний ресурс.....	23
1.4. Історико-культурні туристично-рекреаційні ресурси	23
1.5. Інфраструктурні туристично-рекреаційні ресурси.....	26
1.6. Зелений туризм як перспективний вид туризму в Україні	28
РОЗДІЛ 2. ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ У ЛІТИНСЬКОМУ РАЙОНІ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	32
2.1. Фізико-географічні передумови розвитку туризму у Літинському районі.....	32
2.2. Соціально-економічні передумови розвитку туризму у Літинському районі.....	32
РОЗДІЛ 3. ПРИРОДНІ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ ЛІТИНСЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	37
3.1. Водні туристично-рекреаційні ресурси Літинського району	37
3.2. Лісові туристично-рекреаційні ресурси Літинського району	39
3.3. Природно-заповідний фонд Літинського району як туристично-рекреаційний ресурс	40

РОЗДІЛ 4. ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ ЛІТИНСЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ	47
4.1. Пам'ятки історії Літинського району.....	47
4.2. Культові об'єкти та пам'ятки архітектури Літинського району	53
4.3. Музеї Літинського району.....	55
4.4. Пам'ятки археології Літинського району	59
4.5. Центри прикладного мистецтва та ремесел Літинського району	63
4.6. Твори монументального мистецтва Літинського району	64
4.7. Історико-культурний туристично-рекреаційний потенціал сіл Літинського району.....	66
РОЗДІЛ 5. ІНФРАСТРУКТУРНІ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ ЛІТИНСЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ	70
5.1. Заклади торгівлі та ресторанного бізнесу.....	70
5.2. Лікувально-оздоровчі заклади	71
5.3. Рекреаційні комплекси	76
5.4. Підприємства побутового обслуговування	81
5.5. Садиби зеленого туризму	84
ВИСНОВКИ.....	88
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	90

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Останнім часом швидкими темпами розвивається внутрішній туризм. Все більше українців усвідомлює, що не тільки за кордоном, а й в межах своєї країни є багато цікавого, пізнавального, захоплюючого і неповторного. Внутрішній туризм сприяє економічному зростанню України, так як кошти залишаються в межах країни. Літинський район має великий туристично-рекреаційний потенціал. Тут можна гарно відпочити на лоні чудової природи, відвідати історичні місця, поспілкуватися з гостинними мешканцями, спробувати смачні українські страви, полинути у розмай народних традицій і звичаїв. Щоб зберегти первинність природних куточків на території Літинщини створено ботанічні, зоологічні, гідрологічні заповідники, заказники, урочища та пам'ятки природи з різними статусами та режимами. Велич і багатство природи краю, різноманітність ландшафтів, тваринного світу і рослинності, примушує захоплюватися не лише мешканців краю, а й приїжджих гостей. Але, на жаль, туристично-рекреаційні ресурси району ще недостатньо вивчені, тому туристична діяльність у районі не організована належним чином. Цим і визначається актуальність теми дипломної роботи.

Об'єктом дослідження є туристично-рекреаційні ресурси Літинського району Вінницької області.

Предметом дослідження виступають природні, історико-культурні та інфраструктурні туристично-рекреаційні ресурси Літинського району Вінницької області, їх сучасний стан та перспективи використання.

Метою дослідження є виявлення особливостей та систематизація інформації про туристично-рекреаційні ресурси Літинського району Вінницької області.

Для досягнення поставленої мети необхідно було послідовно вирішити такі **завдання**:

1. Визначити теоретичні основи дослідження туристично-рекреаційних ресурсів.
2. Проаналізувати передумови розвитку туристично-рекреаційних ресурсів Літинського району.
3. Дослідити природні туристично-рекреаційні ресурси досліджуваної території.
4. Зібрати та систематизувати інформацію про історико-культурні ресурси Літинського району
5. Проаналізувати інфраструктурні туристично-рекреаційні ресурси району
6. Розробити карти природних, історико-культурних та інфраструктурних туристично-рекреаційних ресурсів Літинського району Вінницької області.

При виконанні роботи використовувалися такі **методи дослідження**: теоретичного узагальнення та систематизації фактів; польові методи; картографічний метод; методи аналізу літературних і картографічних джерел, збору та обробки статистичної інформації, аналізу і синтезу, спостереження.

Наукова новизна полягає в тому, що вперше проведено комплексний аналіз туристично-рекреаційних ресурсів Літинського району, подано їх детальну характеристику по таких групах ресурсів, як природні, історико-культурні та інфраструктурні. Визначено основні пам'ятки, об'єкти та місця, що можуть бути використані для організації туризму в районі. Зроблено карти туристично-рекреаційних ресурсів Літинського району.

Практичне значення одержаних результатів. Передбачається, що отримані нами результати можна буде використовувати у навчальному процесі середніх загальноосвітніх навчальних закладів, при підготовці фахівців-географів у Вінницькому державному педагогічному університеті. Можливе використання зібраних матеріалів працівниками департаменту екології Вінницької обласної державної адміністрації з метою створення

заповідних об'єктів, спеціалістами департаменту містобудування та архітектури Вінницької обласної державної адміністрації для територіального планування району. Планується популяризація знань про природу Літинського району у науково-популярних виданнях.

Структура дипломної роботи: загальний обсяг роботи складає 99 сторінок. Робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел із 63 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ

1.1. Поняття туристично-рекреаційних ресурсів

У науковій літературі є різні визначення поняття туристично-рекреаційних ресурсів. Так, О.О. Бейдик зазначає, що туристично-рекреаційні ресурси – це сукупність природних, природно-технічних, соціально-економічних комплексів та їх елементів, що сприяють відновленню та розвитку фізичних і духовних сил людини, її працездатності та за сучасної і перспективної структури рекреаційних потреб і техніко-економічних можливостей використовуються для прямого й опосередкованого споживання, надання рекреаційно-туристських і культурно-лікувальних послуг.

Водночас він додає, що це також природні та культурно-історичні комплекси та їх елементи, які при сучасній та перспективній структурі рекреаційних потреб і техніко-економічних можливостях виступають цільовими об'єктами рекреаційно-туристського споживання як вихідні елементи для виробництва комплексних туристських послуг.

За визначенням О. Г. Топчієва, туристично-рекреаційні ресурси – це об'єкти та явища природного, природно-антропогенного, соціального походження, що використовуються для туризму, лікування, оздоровлення та впливають на територіальну організацію рекреаційної діяльності, формування рекреаційних районів і центрів, їх спеціалізацію та економічну ефективність [51].

Туристичні ресурси – це частина туристично-рекреаційного потенціалу території, яка включена до складу туристичного продукту і підлягає реалізації з туристичною метою. Такі ресурси частково є мотиваційною підставою для вибору певного продукту. Поняття «туристичні ресурси» і «рекреаційні ресурси» використовуються як синоніми, оскільки туризм є

мобільною формою рекреації. Саме наявність та територіальна локалізація природних та культурно-історичних ресурсів визначає туристично-рекреаційну спеціалізацію певних територій.

Розрізняють наявні ресурси, що вже використовуються в туристичній діяльності та потенційні, які можуть бути задіяними за певних умов (реставрація, реконструкція, розвиток транспортної та туристичної інфраструктури). Потенційні ресурси дають можливість для нарощення пропозиції, створення нових туристичних продуктів та є шляхом залучення до туристичної діяльності нових територій задля інтенсифікації внутрішнього та іноземного туризму [37, с. 45-46].

Туристичні ресурси - природно-кліматичні, соціокультурні, історичні, архітектурні й археологічні, наукові і промислові, видовищні, культові та інші об'єкти або явища, спроможні задовольнити потреби людини в процесі туристичної діяльності. Туристичні ресурси є національним надбанням. Проте ті з них, які мають особливе значення, належать до об'єктів і пам'яток світового значення. Їх перелік встановлює і щорічно оновлює ЮНЕСКО, перебувають під охороною держави. На їх збереження виділяє також кошти Організація Об'єднаних Націй.

Виокремлюють три типи туристично-рекреаційних ресурсів: історико-культурні, природні, соціальні.

До туристичних ресурсів можна віднести все, що може бути використано для задоволення потреб туристів. Це можуть бути об'єкти та явища природного й антропогенного походження, що використовуються для відновлення життєвих сил людини та задоволення її соціальних потреб і впливають на територіальну організацію туристичної діяльності, формування територіальних туристичних комплексів, їх спеціалізацію та економічну ефективність.

Природні і суспільні туристичні ресурси - основа виникнення окремих видів туризму. Наприклад, природні ресурси стали підґрунтям для розвитку лікувально-оздоровчого, екологічного, спортивного, екстремального і

багатьох інших видів туризму та відпочинку, суспільні - для релігійного, археологічного, пізнавального туризму. У більшості випадків спостерігається комплексний вплив ресурсів різного генезису на туристичний процес.

Найбільш важливими кількісними та якісними характеристиками туристичних ресурсів є:

- обсяг запасів (екскурсійний потенціал туристичних центрів і маршрутів), необхідний для визначення потенційної ємності туристичних комплексів, рівня освоєння, оптимізації техногенного й антропогенного навантаження;

- площа поширення (розміри водоносних горизонтів, пляжів, лісів, площа територій зі стійким сніговим покривом), яка дозволяє визначити потенційні рекреаційні угіддя, встановити межі санітарної охорони;

- період можливої експлуатації (тривалість сприятливого погодно-кліматичного періоду, купального чи лижного сезону), який визначає сезонність рекреаційних процесів і ритмічність туристичних потоків;

- територіальна зосередженість у місцях виникнення чи поширення, яка обумовлює тяжіння туристичної інфраструктури і туристичних потоків до місць їх концентрації;

- порівняно низька капіталомісткість і невисока вартість експлуатаційних затрат, що дозволяє досить швидко створювати інфраструктуру й отримувати соціальний та економічний ефект, а також самостійно використовувати окремі види ресурсів;

- багаторазовість використання при дотриманні норм раціонального природокористування і проведення заходів із рекультивації та благоустрою;

- універсальність, яка дозволяє використовувати один і той же ресурс для організації різних видів рекреаційно-туристичної діяльності;

- масовість, унікальність, інформативність і доступність, від яких залежить потужність туристичних потоків і можливість створення інфраструктури;

- соціальність - незалежно від походження і використання, туристичні ресурси характеризуються "цільовим призначенням" - покращення соціальних параметрів у суспільстві [58, с. 36-37].

У географії рекреації і туризму склалися кілька основних підходів до оцінювання туристичних ресурсів:

- психолого-естетична оцінка, коли аналізується характер емоційної дії природного чи культурного середовища на туристів, оцінюється атрактивність (привабливість) природних і культурно-історичних об'єктів;

- технологічна оцінка, яка дозволяє визначати придатність ресурсів для організації певних видів туризму на даному етапі розвитку продуктивних сил, оцінити можливість формування туристичних комплексів і визначити обсяг потенційних затрат;

- рентна або грошова оцінка, яка дозволяє визначати економічну ефективність використання природних ресурсів у туризмі у межах певних територій, регіонів, країн і порівнювати її з іншими формами господарського використання;

- медико-біологічна або фізіологічна оцінка, при якій з'ясовується ступінь комфортності природного середовища для організації певних видів рекреаційно-туристичної діяльності й оцінюється ймовірність проявів метеотропних реакцій організму людини і розвитку метеопатії;

- кадастрова оцінка, яка проводиться офіційними установами і містить систематизовані зведені відомості про території, призначені для організації туристичної діяльності, відпочинку і відновлення здоров'я людини. Кадастрова інформація доповнюється й іншими характеристиками, такими як оцінка ступенів складності маршрутів та їх доступністю для різних груп туристів, віддаленістю від головних промислових, транспортних, культурних центрів тощо;

- бальна оцінка, яка застосовується у тих випадках, коли будь-яке явище чи ресурс не піддається точному виміру, але є потреба хоча б у

приблизному його оцінюванні, а також тоді, коли немає потреби в точному вимірі явища [38, с. 56]

Туристичні ресурси - категорія історична, змінна в часі, оскільки переінакшення структури й обсягу рекреаційних потреб суспільства призводить до залучення в рекреаційну і туристичну діяльність нових елементів природного і соціально-антропогенного характеру.

1.2. Природні туристично-рекреаційні ресурси

Природні ресурси завжди були основою розвитку туризму. Природні ресурси виконують численні функції, однією з найважливіших є можливість їхнього використання як засобу відновлення фізичних і духовних сил людини. Природні туристично-рекреаційні ресурси варто розглядати як ресурси, що активно використовуються для збереження чи підтримки здоров'я індивідуума. До них можна віднести як окремі компоненти природи, так і весь природний комплекс.

Усі природні ресурси оцінюють залежно від їх рекреаційного або туристичного потенціалу. Однак ступінь використання природних ресурсів може бути різним і залежить переважно від спеціалізації регіону.

При класифікації природних ресурсів доцільно враховувати як їх природне походження, так і економічне значення для туризму.

У науковій літературі є різні класифікації природних ресурсів.

1. За походженням:

— фізичні, до яких належать компоненти неживої природи (геологічні, кліматичні, гідрологічні, термальні ресурси);

— біологічні — жива природа (грунтові ресурси, флора, фауна);

— енергоінформаційні — специфічні поля ноосферної природи, що служать факторами привабливості (наприклад, місцевість чи ландшафт). Цей тип ресурсів є базою для розвитку таких видів туризму, як культурний, сенсетивний і релігійний.

2. За видами рекреаційного використання:

- мінеральні води;
- грязі;
- ванни;
- солярії;
- ліси тощо

3. За швидкістю вичерпання ресурсів:

— вичерпні природні ресурси, тобто ті, кількість яких швидко зменшується в міру видобутку чи вилучення з природного середовища. Вони, своєю чергою, поділяються на відновлювальні (чистий відпочинок, прісна вода, родючий ґрунт, рослинність, тваринний світ) і невідновлювальні (мінеральні). Вони можуть вичерпатися, оскільки не поповнюються в результаті природних процесів, а також тому, що їхні запаси поповнюються повільніше, ніж відбувається споживання. Такими є грязі, мінеральні води тощо;

— невичерпні природні ресурси, до яких належить частина природних ресурсів (сонячна енергія, вітер, морські припливи).

4. За можливістю самовідновлення і культивування:

— відновлювані ресурси, до яких можна віднести ліс, хоча період його відновлення дуже довгий, — 50 років;

— невідновлювані ресурси, наприклад, незворотні кліматичні зміни.

Окремо виділяють природні лікувальні ресурси — рекреаційні ресурси, призначені для лікування і відпочинку населення країни чи регіону, а також туристів.

Варто розрізнити природні ресурси за характером залучення в туристичну діяльність:

1) природні ресурси, які можуть сприйматися зором, наприклад, пейзажі, захід чи схід сонця, мальовничий ландшафт. У цьому разі можна говорити про екологічний туризм, тому що туристично-рекреаційна діяльність на них негативно не впливає;

2) природні ресурси, які використовуються без їх прямого споживання. Наприклад, лісові масиви деградують від постійного відвідування туристами; від тісняви на традиційних приморських курортах погіршується склад води і забруднюється узбережжя. Безконтрольний вплив туристів може порушити екологічний баланс усередині екосистеми країни.

3) природні ресурси, які безпосередньо використовуються у туристичній діяльності. Нераціональне використання може призвести до практично повного їх виснаження і навіть зникнення [46, с.34-35].

Однією з особливостей природних туристичних ресурсів є те, що вони здебільшого не відновлюються в міру споживання. Останніми роками проводяться дослідження впливу туризму на природні екосистеми, що описуються в термінах ризику і небезпеки. Наприклад, нові дороги сприяють розвитку автомобільного туризму, але водночас спричиняють зменшення площі лісів, необдумане будівництво готелів спричиняє порушення складу ґрунтів.

Ще 1982 р. UNWTO і Програмою ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) була ухвалена Спільна декларація, в якій підкреслювалася необхідність збереження рівноваги між туризмом і навколишнім середовищем. Негативний вплив туризму на навколишнє середовище виявляється не відразу, а поступово, іноді непомітно, і в підсумку призводить до руйнування природних туристичних ресурсів.

Багато країн ведуть активну боротьбу за збереження навколишнього середовища. Водночас нерідко окремі регіони туризму через загрозу екологічної катастрофи доводиться закрити.

Природні ресурси характеризуються таким показником, як пропускна спроможність. У деяких регіонах, наприклад, у Середземномор'ї, існує небезпека досягнення його межі.

З природних рекреаційних ресурсів можна виокремити бальнеологічні, фітолікувальні або лісові, ландшафтні, кліматичні, пляжні ресурси та спелеоресурси [41].

1.2.1. Бальнеологічні ресурси

Бальнеологічні ресурси — природні лікувальні речовини, що використовуються для немедикаментозного лікування на курортах і в позакурортних умовах. Ці ресурси беруть участь в основному процесі суспільного виробництва — неперервному відтворенні фізичних сил і розумових здібностей людини, психічного тону, відновленні та підвищенні кваліфікації працівників, зростанні їхнього загальноосвітнього та фахового рівнів.

До бальнеологічних ресурсів належать лікувальні мінеральні води та пелоїди (грязі). Основними природними лікувальними ресурсами є ті, що безпосередньо використовуються у бальнеолікуванні, визначають його санаторно-курортну спеціалізацію і профілізацію: питні та купальні води, лікувальні грязі та озокерит. До них належать також лікувальний клімат, різноманітні природні водойми та мальовничі ландшафти, які сприяють оздоровленню та гартуванню тих, хто одужує після хвороби [41].

1.2.2. Фітолікувальні (лісові) ресурси

Фітолікувальні (лісові) ресурси обмежуються параметрами рекреаційного використання лісів, їхніми водоохоронно-захисними властивостями, цілющим впливом на організм людини і сприятливим санітарно-гігієнічним фоном для лікування, відпочинку, туризму.

Ліс — найдавніша окраса Землі, невичерпне джерело радості для людини. У це поняття ми вкладаємо всю сукупність геологічних і біологічних компонентів: озера і джерела з кришталево чистою водою, смарагдове багатство різнотрав'я, п'янке своєю чистотою повітря. У лісі кожного з нас приваблює голос самої природи. Лісова тиша сприятливо впливає на психіку людини. Ліс стимулює творчі можливості, активно впливає на емоційну сферу, відновлює порушену рівновагу між людиною та довкіллям. Особливо привабливий для відпочинку ліс, у якому є невеличкі

галявини, струмки, озера. Рекреаційні ліси повинні бути декоративними, мати сприятливі умови для нормальної життєдіяльності лісових рослин.

Ліси на земній кулі зосереджені у двох поясах: північному, що представлений хвойними і мішаними лісами Євразії і Північної Америки, та південному, який охоплює ліси екваторіального та тропічного поясів.

Найбільшими запасами фітолікувальних ресурсів (вологі екваторіальні ліси) володіють Бразилія, Індонезія, Венесуела, Конго. Ліси помірною поясу, особливо тайга, багаті на хвойні породи, що є особливо цінним елементом для лікування. У США, Канаді, Росії, Скандинавських країнах та на півночі Китаю сконцентровані найбільші площі лісів помірною поясу. Західна Європа відзначається невеликою кількістю цінних фітолікувальних ресурсів.

Площа українських лісів державного значення становить 6,9 млн га, а тих, що можуть використовуватись для рекреаційної діяльності, — 4 млн га. За іншими даними, рекреаційні ліси становлять 10 % усіх лісів державного лісового фонду [42, с. 57-59].

1.2.3. Ландшафтні ресурси

Ландшафтні ресурси двояко впливають на розвиток туризму. Із одного боку, ландшафт є середовищем, у якому відбуваються рекреаційно-туристичні процеси, а з іншого - унікальним об'єктом споглядання, тобто перетворюється на туристичну атракцію.

Ландшафт і як середовище, в якому відбуваються рекреаційно-туристичні процеси, і як об'єкт споглядання - різновид культурного ландшафту. Навіть у випадку, коли ландшафт "дикий" і незайманий людиною, але включений до туристичної діяльності для спостереження і споглядання, він стає культурним. Через систему причинно-наслідкових зв'язків, такий ландшафт впливає на людину, її свідомість, сприйняття довкілля та подальшу суспільно-корисну діяльність, а сама людина, лише споглядаючи, залучає таку геосистему до власного культурного кола.

Серед різноманіття рекреаційно-туристичних ландшафтів як середовища, в якому відбуваються рекреаційні процеси, виділяються кілька типів (лікувально-оздоровчі, спортивно-туристичні та інші) та видів, таких як бальнеологічні, підводні коралові, сакральні тощо. Ландшафт, що перетворюється на об'єкт туристичного споглядання, належить до естетично привабливих, унікальних природних комплексів, де на перший план виходить один із його виняткових за візуальним сприйняттям складників: рельєф, загальний характер поверхневих і підземних вод, рослинні і тваринні формації тощо. Це можуть бути каньйони, незаймані ділянки лісів, карсти, водоспади, провалля, кратери вулканів, гірські схили, окремі скелі чи вершини, коралові споруди та інші природні об'єкти [37, с.63-64].

Розмаїття природних ландшафтів, наявність екстремальних, сприятливих і комфортних умов створюють передумови для розвитку різних видів рекреаційної діяльності — від спортивних до санаторно-лікувальних.

1.2.4. Кліматичні ресурси

Кліматичні ресурси — важлива складова розвитку рекреаційного господарства, вони визначають загальну комфортність території для лікування та відпочинку. Кліматичні умови певних регіонів протипоказані для відвідування рекреантами з деякими захворюваннями, наприклад бронхіальною астмою, зате в інших кліматичних умовах такі хворі почуватимуться добре.

Україна належить до держав зі сприятливими погодними умовами для літніх і зимових видів рекреації. Тривалість сприятливого періоду для розвитку літніх видів рекреації в середньому змінюється від 105 днів на півночі до 180 — на південному узбережжі Криму. Отже, комфортні умови для розвитку літніх видів відпочинку, туризму, кліматолікування існують не лише влітку, а й на початку осені та в другій половині весни. Купальний сезон на більшості території не перевищує 80 днів, тоді як у Причорномор'ї, особливо на Південному березі Криму, він триває 120 і більше днів.

Тривалість періоду, сприятливого для зимових видів рекреації (лижні, санні, ковзанярські заняття), змінюється від 20—26 днів на півдні до 40 і більше днів на півночі та північному сході. Для зимових видів відпочинку найсприятливішими є умови гірських масивів Полонинського, Верховинського та Чорногорського хребтів Українських Карпат, де період занять гірськолижними видами відпочинку та спорту триває 90—100 днів.

Отже, кліматичні умови України є досить сприятливими для розвитку рекреаційної діяльності [42, с. 60].

1.2.5. пляжні ресурси

Пляжні ресурси становлять вагому частку всіх рекреаційних ресурсів. Понад 55 % рекреантів світу так чи інакше пов'язують свій відпочинок і оздоровлення з перебуванням біля води (приаквальні курорти, будинки відпочинку, круїзи тощо), де на людський організм діє комплекс оздоровлювальних чинників, пов'язаних зі стихією моря.

Найпривабливішими та найпопулярнішими світовими пляжними місцевостями є Лазурне узбережжя Франції — від Тулона до Монако. Його протяжність — 230 км, а ширина — близько 20 км. Останніми десятиріччями все популярнішими стають прибережні території Півдня Італії, Півдня і Сходу Іспанії, Сардинія, Балеарські й Канарські острови, Мальта, узбережжя Адріатики (Хорватія). Не втратили своєї привабливості причорноморські береги Болгарії (Золоті Піски), Румунії, Південного берега Криму.

Пляжні ресурси України зосереджені на приморських територіях Одеської, Миколаївської, Херсонської, Запорізької і Донецької областей та в Криму. Рекреаційна цінність морського узбережжя визначається поєднанням сприятливих кліматичних умов бальнеологічних і ландшафтних ресурсів. Для рекреації в Україні можна використовувати майже 1500 км морського берега.

Розвиток рекреаційної діяльності у приаквальних зонах спрямований на одержання соціальних результатів шляхом поєднання можливості

задовольнити потребу як у лікуванні й відпочинку, так і в естетичному сприйнятті, у спілкуванні з природою [42, с. 62].

1.2.6. Спелеоресурси

Печери — підземні порожнини, іноді дуже великих розмірів, що утворюються в легкорозчинних осадових породах (вапняку, кам'яній солі, гіпсі) в результаті діяльності підземних вод (карстові печери). Найбільшою на землі вважається Мамонтова печера у США. Вона складається з низки сталактитових залів і коридорів, а загальна довжина її ходів перевищує 530 км. Найглибшими карстовими печерами світу вважаються П'єр-Сен-Мартен (глибина 1171 м) і Берже (1141 м) у Франції.

Глибокі печери, підземні ріки та озера мають своєрідні фауну та флору: риби, земноводні й комахи, що перебувають у повній темряві, позбавлені зору, а замість очей у них розвиваються щупальця, подовжуються вусики і ноги. У деяких печерах виявлені стоянки доісторичної людини, рідкісні наскельні малюнки. Багато печер світу — це найвідоміші об'єкти туризму, які охороняються державою.

В Україні є кілька з найбільших печер світу, які за відповідного обладнання можна перетворити на рекреаційно-туристичні об'єкти міжнародного значення. Зосереджені печери у трьох регіонах: Подільсько-Буковинському (Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька, Львівська та Івано-Франківська області), у Криму та Карпатах.

У Подільсько-Буковинському районі відомо понад 130 печер карстового походження, з них у Тернопільській області — 70, у Чернівецькій — 35. Сумарна протяжність цих печер 412 км, серед них найбільші — Оптимістична (понад 200 км), Попелюшка (60 км), Кришталева (22 км).

Карпатські печери розташовані у Закарпатській області в басейні річок Великої та Малої Угольки. За своїми розмірами вони значно менші. Найбільша з них Дружба — довжина 270 м, глибина 46 м.

Серед перелічених печер Подільсько-Буковинського району однією з найбільш вивчених є Кришталева. Печера має складну розгалужену систему лабіринтів. Стіни багатьох галерей і залів вкриті білосніжними та різнокольоровими, нерідко стрічкоподібної текстури, кристалами вторинного гіпсу, що надає печері казкової краси. Головні галереї печери електрифіковані й обладнані для відвідування [41]

1.2.7. Водні туристичні ресурси

Водні туристичні ресурси включають в себе моря, озера, річки, водосховища, ставки, які придатні для занять водними видами відпочинку, туризму та спорту. За словами В. Мацоли, не зважаючи на відносно слабку забезпеченість водними ресурсами, Україна може задовольнити відповідні туристичні потреби практично на всій території [39, с.89].

Україні налічують близько 20 тисяч озер. В цілому, озера України мають велике значення для організації туризму та відпочинку. Вони придатні для купання, рибалки, заняття водними видами спорту та пізнавальної діяльності.

Надзвичайно широкий спектр туристичного використання річок. При тому, що переважна кількість річок не відіграє безпосередньої рекреаційної ролі, вони є невід'ємною складовою краєвиду і за певних сприятливих умов (чиста вода, атрактивність ландшафту) навіть невеличкі струмки приваблюють туристів. За даними В. Вишневського, в Україні налічується від 63 до 71 тисячі річок загальною довжиною близько 204 тис. км., з них завдовжки понад 10 км - 3,3 тисячі загальною довжиною 94,4 тис. км [3, с. 121].

Південний Буг протікає через відносно чисті в екологічному відношенні регіони серед мальовничих берегів (особливо в межах Поділля) і вважається спеціалістами найперспективнішим районом для туристичного використання.

Зарегульованість стоку дає можливість більш повного туристичного використання річок, особливо завдяки водосховищам. Рекреаційна цінність останніх визначається: типом ландшафту і формою берега, кількісними характеристиками (площею, формою, глибиною), температурою води, транспортною доступністю до великих міст. В Україні споруджено 1160 водосховищ загальною площею понад 9 тис. км² [13, с.420].

Потреби в купанні, рибалці, деяких видах водного спорту можуть задовольнити ставки, рекреаційна цінність яких визначається тими ж критеріями, що й водосховищ. Кількість ставків в Україні за різними даними від 27 до 29 тисяч, їх площа оцінюється в 2,2 тис. км². Часто саме ставок є єдиним місцем відпочинку біля води по місцю проживання для жителів багатьох сіл і містечок України. Особливо мальовничими є ставки, створені на місці колишніх гранітних (кам'яних) та піщаних кар'єрів Полісся і лісостепу.

Тривалість купального сезону на річках, озерах та водосховищах залежить від багатьох факторів, однак, можна виділити два великі регіони. На Поліссі та Заході України вона становить 90-120 днів, у центральних, східних та південних областях - більше 120 днів [49, с. 53].

Територія України надзвичайно багата на цікаві і атрактивні гідрологічні об'єкти (каньйоноподібні річкові долини, водоспади, карстові озера, джерела цілющої води, витoki рік тощо). Більшість з них оголошено заказниками, пам'ятками природи, заповідними урочищами і всі вони можуть виступати у якості об'єктів пізнавальної рекреації, в тому числі і для іноземних туристів. Зокрема, витoki Тиси щороку відвідують сотні туристів з Угорщини. За умов мінімального розвитку туристичної індустрії в її околицях ця цифра може бути набагато більшою.

Велика кількість водних видів відпочинку і спорту вимагає диференційованого підходу до вирішення питання туристичного водокористування. Водні об'єкти України здатні задовольнити практично весь спектр потреб туристів, однак потребують як матеріально-технічного облаштування, так і

подальшого науково-методичного обґрунтування оптимізації туристичного водокористування.

1.3. Природно-заповідний фонд як туристично-рекреаційний ресурс

Природно-заповідний фонд України включає в себе ряд територій та об'єктів, які мають подвійну задачу – заповідання природи та рекреацію – національні природні парки (НПП) та регіональні ландшафтні парки (РЛП). Це природоохоронні, рекреаційні, культурно-освітні, науково-дослідні установи, що створюються з метою збереження, відтворення і ефективного використання природних комплексів та об'єктів, які мають особливу природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню та естетичну цінність.

Основними їх завданнями є: збереження цінних природних та історико-культурних комплексів та об'єктів; створення умов для ефективного туризму, відпочинку та інших видів рекреації; сприяння екологічній освітньо-виховній роботі. Але рекреаційно-туристичний потенціал цих об'єктів використовується дуже неефективно. Серед значної кількості природоохоронних рекреаційних установ лише одиниці виконують нормально свої функції. Не будемо перераховувати усі причини такої ситуації, назвемо лише одну з них – катастрофічний дефіцит інформації для громадян України та її гостей. Та незначна кількість інформації про НПП та РЛП, що є в мережі Інтернет, а це найбільше і найстабільніше джерело інформації, ні в якій мірі не задовольняє попит серед населення. Одним із варіантів вирішення проблеми дефіциту інформації може стати інтерактивна кадастрова система.

1.4. Історико-культурні туристично-рекреаційні ресурси

Історико-культурні туристичні ресурси - матеріальні об'єкти, що несуть семантичну та естетичну інформацію і можуть використовуватися в

екскурсійно-туристичній діяльності для задоволення специфічних соціальних і рекреаційних потреб особистості.

Історико-культурні ресурси мають різну пізнавальну та естетичну цінність, а тому поділяються на кілька рівнів: місцевий, національний або державний і міжнаціональний або світовий (рис. 1.1) [41].

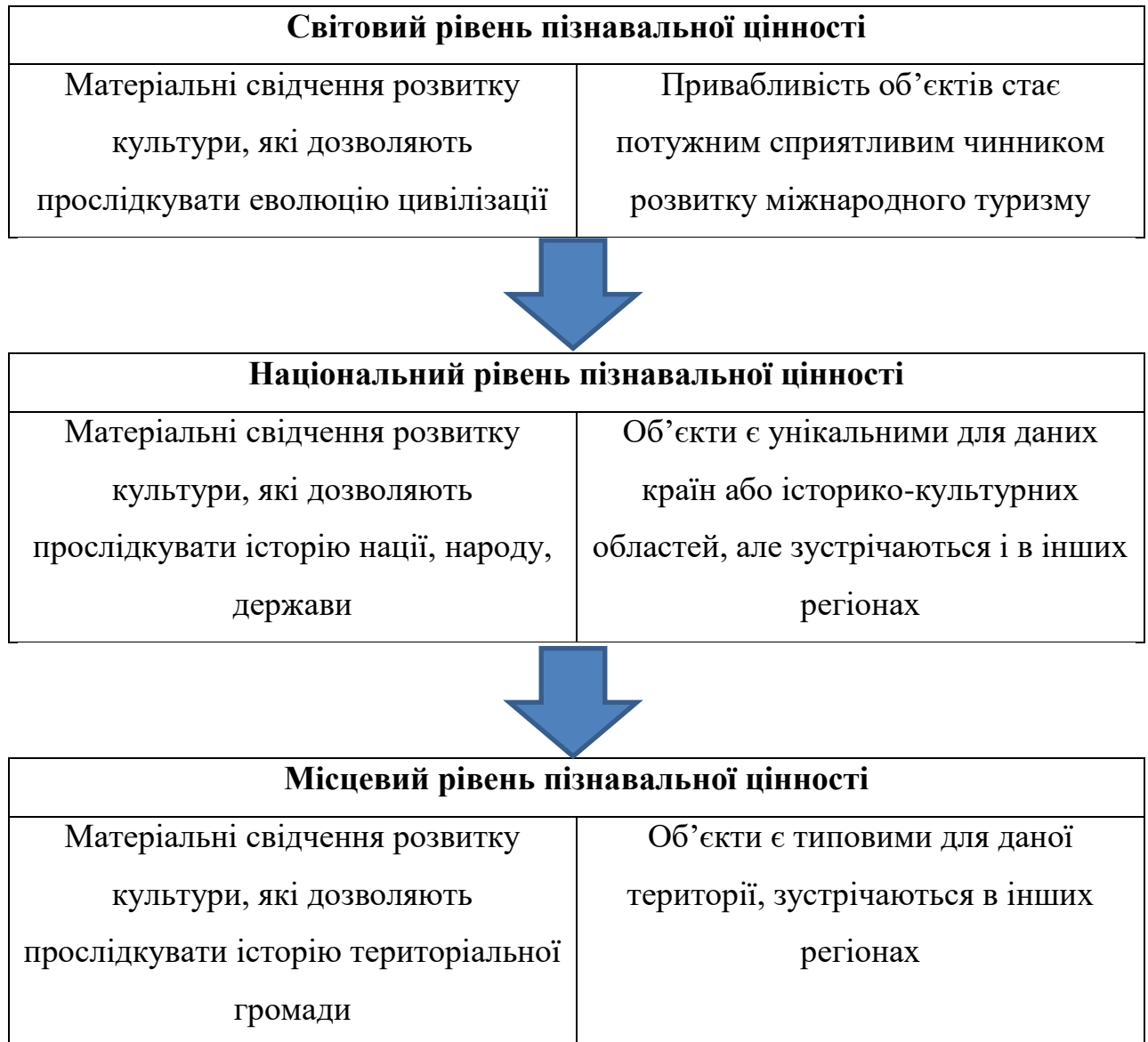

Рис. 1.1. Рівні пізнавальної цінності історико-культурних ресурсів [41]

До історико-культурних рекреаційних ресурсів належать історичні, історико-архітектурні пам'ятки, пам'ятки сучасної архітектури, унікальні споруди, церкви, монастирі, костели, палаци та садиби, музеї, пам'ятки

археології, центри прикладного мистецтва та ремесел, твори монументального мистецтва. Історико-культурний потенціал, матеріальні та духовні цінності народу дуже важливі для формування світогляду задоволення матеріальних, а серед них і туристичних потреб. [37, с.57-59].

Архітектурні споруди, як об'єкти споглядання, переходять до рангу туристичних ресурсів у разі їх унікальності та культурної значимості. Головну роль при цьому відіграє обсяг семантичної інформації, сконцентрованої в об'єкті, його естетична і науково-пізнавальна цінність. Це дає змогу перетворювати архітектурні комплекси на вузлові пункти при організації екскурсій та інших видів рекреаційної і туристичної діяльності.

За функціональним призначенням архітектурні споруди, нині залучені до рекреаційно-туристичної діяльності, поділяються на громадські, сакральні, або культові, фортифікаційні, технічні. Вони є основою для організації спеціальних турів, присвячених ознайомленню із окремими сторонами матеріальної культури територіальних громад і цивілізаційних масивів.

На практиці архітектурні споруди із високим рівнем атрактивності досить часто мають подвійне використання. У них розміщуються музеї, готелі, ресторани тощо. У багатьох випадках архітектурні атракції використовуються за прямим призначенням, особливо це стосується сакральних споруд.

Археологічні ресурси відносно зрідка стають визначальним чинником формування туристичних комплексів чи спеціалізованих рекреаційних систем. Але знахідки археологів, зібрані в одному місці, формують музейні експозиції і стають привабливими для сотень тисяч туристів. Таку ж притягальну силу мають і місця, де були зроблені унікальні археологічні відкриття, які проливають світло на історію людства та цивілізацій, здатні викликати в людини певні почуття та переживання. Давні міста цивілізацій майя, інків у країнах Центральної Америки, Помпеї в Італії, Єгипет з його "Долиною Царів" у Луксорі - яскраві тому приклади.

Літературно-мистецькі, героїко-виховні і науково-пізнавальні туристичні ресурси дуже часто пов'язані з іменами людей, які лишили слід в історії людства, чи знаковими подіями, що супроводжували розвиток культури й історії. Вони опосередковано впливають на формування і потужність туристичних потоків. Їх виділенню в окремі групи сприяє історичний підхід і культурна значимість. Перераховані види ресурсів стимулюють створення музеїв, тематичних парків, стають підґрунтям для виділення музейних місцевостей і комплексів, історико-культурних заповідників (як в Україні) або національних історичних парків (як у США). Прикладами таких об'єктів є національний історико-культурний заповідник "Гетьманська столиця", створений у Батурині (Чернігівська область), національний історичний парк "Місце народження Авраама Лінкольна" (Кентуккі, США) [42, с.89].

В Україні під охороною держави перебуває понад 70 тис. пам'яток історії та культури, серед них понад 12 тис. особливо цінних у туристичному плані, які є зразками монументальних витворів мистецтва.

Пам'ятки архітектури в Україні розміщені нерівномірно. Основна їх частина знаходиться в західних областях України, а також у Київській, Хмельницькій, Вінницькій, Чернігівській, Сумській областях та Республіці Крим. Східні і південні області не такі багаті на історичні пам'ятки, - найстаріші з них належать до XVII ст., що пов'язано з освоєнням території [37, с.57-59].

1.5. Інфраструктурні туристично-рекреаційні ресурси

До інфраструктурних ресурсів рекреації відносять сукупність підприємств, закладів та організацій матеріального виробництва та невиробничої сфери, відповідні трудові ресурси, які забезпечують виробництво, розподіл, реалізацію та споживання товарів та послуг, здатних задовольняти рекреаційні потреби. Ці підприємства, заклади та організації

належать до різних галузей і беруть безпосередню участь у задоволенні рекреаційних потреб (первинні підприємства) або забезпечують нормальне функціонування умови для здійснення рекреаційної діяльності (вторинні підприємства)

Перші підприємства надають клієнтам виключно послуги, які задовольняють різноманітні рекреаційні потреби і відповідно отримують доходи тільки від цієї діяльності, а для других – це лише один з напрямів комерційної діяльності і одне з джерел отримання доходу. Сукупність перших підприємств формують рекреаційне господарство, а другі підприємства прийнято називати підприємствами рекреаційної інфраструктури.

Громадське харчування є невід'ємною складовою надання рекреаційних послуг. Під громадським харчуванням розуміють сукупність підприємств різних організаційно – правових форм власності, які займаються виробництвом, реалізацією і організацією споживання кулінарної продукції. Послуга громадського харчування – результат діяльності відповідних підприємств по задоволенню потреб населення в харчуванні і проведенні дозвілля. Таке визначення послуги громадського харчування вказує на її безпосередню причетність до задоволення рекреаційних потреб.

Для розвитку рекреації велике значення мають транспортні ресурси, до яких належать мережа шляхів сполучення, транспортні підприємства та їх рухомий склад. Транспортна мережа об'єднує залізниці, автомобільні шляхи тощо. Транспорт як ресурс для розвитку рекреаційної діяльності можна розглядати з декількох позицій:

- по-перше, розвинута транспортна мережа дозволяє дістатися до необхідних рекреантові рекреаційних об'єктів. Нерозвиненість шляхів сполучення, їх низька якість робить незручним, а іноді унеможлиблює користування рекреаційними ресурсами;

- по-друге, як невід’ємну складову обслуговування при туристичних подорожах. Транспортне забезпечення входить до основного комплексу послуг, що включають до складу рекреаційного продукту [41].

1.6. Зелений туризм як перспективний вид туризму в Україні

Сільський туризм іноді називають зеленим туризмом, який пропонує безпосередні відносини із сільською спільнотою, використання цінностей села й околиць та існуючої забудови з максимальним збереженням природного середовища. З-поміж визначень сільського туризму й агротуризму вирізняють ті, що наголошують на збереженні рівноваги у задоволенні потреб відвідувачів і приймаючої сторони, вказують на необхідність збереження матеріальної й духовної культури місцевого населення та низькі сукупні витрати.

До найважливіших ознак сільського туризму, якими цікавляться туристи, належать:

- можливість відпочинку в середовищі, що відрізняється від міських умов життя і праці;
- тиша, спокій, сповільнений рух;
- можливість участі у житті селянської родини, господарських процесах, контакту з домашніми тваринами;
- пізнання культури, традицій, обрядів, мови;
- споживання регіональних страв домашнього приготування.

Отже, сільський туризм — це відпочинковий різновид туризму, що відбувається у сільських садибах, де власник господарства надає послуги з розміщення та харчування; основна мета цього виду туризму — пасивний відпочинок та вивчення побуту селян.

Сільський туризм стає вагомою складовою індустрії туризму в широкому розумінні цього поняття. Відпочинок у селянському чи фермерському господарстві, на туристичній базі, а також спеціалізований (навчальний, екстремальний, пізнавальний, оздоровчий тощо), як і багато

інших форм використовують засоби і ресурси сільського середовища.

У процесі розвитку сільського туризму з'являється все більше нових термінів, які відображають популярні напрями у туризмі — альтернативний, аграрний, екологічний туризм. Усі вони несуть певну філософію, яка пов'язана із задоволенням та заспокоєнням індивідуальних потреб туриста. Прикладом цього є альтернативний туризм і його похідні — агротуризм і агроекотуризм. Альтернативний туризм — це типова форма відпочинку для туристів, яка організована у малих масштабах і зазвичай пов'язана із певними специфічними ознаками і професійним середовищем (наприклад, природа, сільське господарство, місцеві жителі) [33, с.426-430].

Людство крокує до «прірви», його діяльність невпинно супроводжується глобальними проблемами, на кшталт енергетичних та екологічних криз, і це далеко не весь перелік. Проте наші предки говорили: «Хочеш бути щасливим, повернися до початку», і мали на увазі – єднання з природою. Тому зелений туризм – це унікальний шанс повернутися до природи, до землі, до свого коріння, спробувати зрозуміти самого себе. Босоніж пробігтися стежками росянистими, ранковою зорею посидіти біля водойми з вудкою, поспілкуватися з птахами, вдихнути аромат сінокошу, випити глечик парного молока з окрайцем свіжоспеченого хліба, відчутти смак селянської кухні, доброзичливість і гостинність сільського населення.

Як вид відпочинку зелений туризм прийшов до нас із Заходу. До речі, в Україні, Західний Регіон, в силу історичних особливостей більше тяжіє до Європи, відрізняється чи не найбільшою кількістю садиб зеленого туризму. У чому суть? Все дуже просто – городяни або, як ми самі себе часто називаємо, «діти асфальту» виїжджають в село, щоб насолодитися чистотою повітря і домашніх продуктів, ознайомитися з повсякденним сільській життям і на якийсь час стати сільськими жителями.

Характерно, що в розвинених країнах світу такий вид відпочинку користується попитом не лише у людей середнього достатку, а й у заможної частини населення. Адже він дає можливість міським жителям відпочити в

сільській місцевості на природі, позбутися стресів, відвідати місцеві пам'ятки, ознайомитися з побутом сучасних сільських мешканців та з народними традиціями, які вони зберігають, а за бажання – взяти участь у сільськогосподарських роботах. Цей вид туризму, сприяючи розвитку малого бізнесу в аграрних регіонах, дає можливість міським мешканцям активно відпочивати в приватних сільських господарствах, а сільським господарям поліпшити своє фінансове становище. За зеленим туризмом, або як його інколи називають – агротуризмом в Україні велике майбутнє.

Тематика й види екскурсій, які можна проводити і в сільській місцевості, дуже різноманітні. Адже не тільки в містах відбувалися визначні історичні події, жили відомі діячі суспільного й культурного життя, будувалися визначні споруди. До найпоширеніших видів екскурсійної діяльності в сільській місцевості належать краєзнавчі. Ці екскурсії охоплюють як природу, так і історію, етнографію, архітектуру місцевості, життєписи видатних осіб, які народилися або жили тут.

Невичерпні екскурсійні ресурси багатьох регіонів нашої країни разом з глибинним національним духовним корінням і традиціями українського народу дають підставу стверджувати, що саме екскурсії можуть стати активним і змістовним засобом гармонізації особистості, її духовного зростання в новій демократичній Україні. Вони є джерелом нової інформації, нових вражень і відчуттів [6, с.58].

Від взаємодії органів охорони пам'яток, їх збереження, реставрації та дослідження, ознайомлення з ними широких верств населення, особливо школярів і молоді, залежить майбутнє держави. Варто підкреслити велике виховне значення цієї роботи. Не останню роль відіграють і економічні важелі. Про це свідчить досвід деяких країн світу (Велика Британія, Єгипет, Греція, Індонезія), де питання збереження й пропаганди культурної спадщини перебувають під опікою органів державного регулювання, які забезпечують також розвиток туризму.

Основою для підготовки екскурсій у сільській місцевості можуть стати матеріали краєзнавчих і меморіальних музеїв, як державних, так і тих, що працюють на громадських засадах (у школах або при клубах).

На початку 2000 р. вийшов у світ довідник-каталог «Відпочивайте в українському селі», де зібрано адреси господарств з різних регіонів України, які готові прийняти гостей [8, с.98]. Тому український сільський туризм може стати візитною карткою нашої держави на міжнародному туристському ринку, про що свідчить бажання іноземців познайомитись з історичним та природним потенціалом України.

Отже, туристично-рекреаційні ресурси – це об'єкти та явища природного, природно-антропогенного, соціального походження, що використовуються для туризму, лікування, оздоровлення та впливають на територіальну організацію рекреаційної діяльності. Туристично-рекреаційні ресурси поділяються на природні, історико-культурні та інфраструктурні. Природні туристично-рекреаційні ресурси включають бальнеологічні, водні, лісові або фітолікувальні, пляжні, ландшафтні, кліматичні та спелеоресурси. Наявність природних туристично-рекреаційних ресурсів на певній території є вирішальною для організації туристично-рекреаційної діяльності.

Не менш вагомими є історико-культурні туристично-рекреаційні ресурси, до яких відносяться історичні, історико-архітектурні пам'ятки, пам'ятки сучасної архітектури, унікальні споруди, церкви, монастирі, костели, палаци та садиби, музеї, пам'ятки археології, центри прикладного мистецтва та ремесел, твори монументального мистецтва.

Інфраструктурні туристично-рекреаційні ресурси створюють комфорт для туристів, так як являються комплексом підприємств, закладів та організацій матеріального виробництва та невиробничої сфери, які забезпечують виробництво, розподіл, реалізацію та споживання товарів та послуг, здатних задовольняти рекреаційні потреби.

РОЗДІЛ 2

ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ У ЛІТИНСЬКОМУ РАЙОНІ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1. Фізико-географічні передумови розвитку туризму у Літинському районі

Літинський район знаходиться у північно-західній частині Вінниччини. Лежить у межах Подільської височини. Межує із Деражнянським та Летичівським районами Хмельницької, з Вінницьким, Жмеринським, Хмільницьким та Калинівським районами Вінницької області.

Загальна площа території Літинського району становить 95983 гектари, його протяжність із заходу на схід — 43 км, з півночі на південь — 37. Станом на 01.01.2018 року населення Літинського району становило 34 905 людей. Найбільші річки в районі – Згар та Південний Буг.

Надра Літинського району мають такі корисні копалини як граніт, діорит, глина, пісок, є джерела мінеральних вод (с. Осолінка, с. Вербівка). Окрім цього розвідано незначні поклади бурого вугілля, гранату, флігопіту, мармуроподібних вапняків, каоліну, залізної руди. Третина природних запасів торфу Вінницької області знаходиться в Літинському районі.

У структурі ґрунтів району переважають опідзолені ґрунти (79 %) в незначній кількості є дерно-підзолисті, чорноземи, лукові, болотисті [4].

2.2. Соціально-економічні передумови розвитку туризму у Літинському районі

Літинський район утворено 12 квітня 1923 року на базі колишніх Сосонської, Багриновецької та Кожухівської волостей колишнього Літинського повіту і віднесено до складу Вінницької округи. З 27 лютого 1932 року район входить до складу Вінницької області. Був розформований 30.12.1962 р. і відновлений 08.12.1966 р.

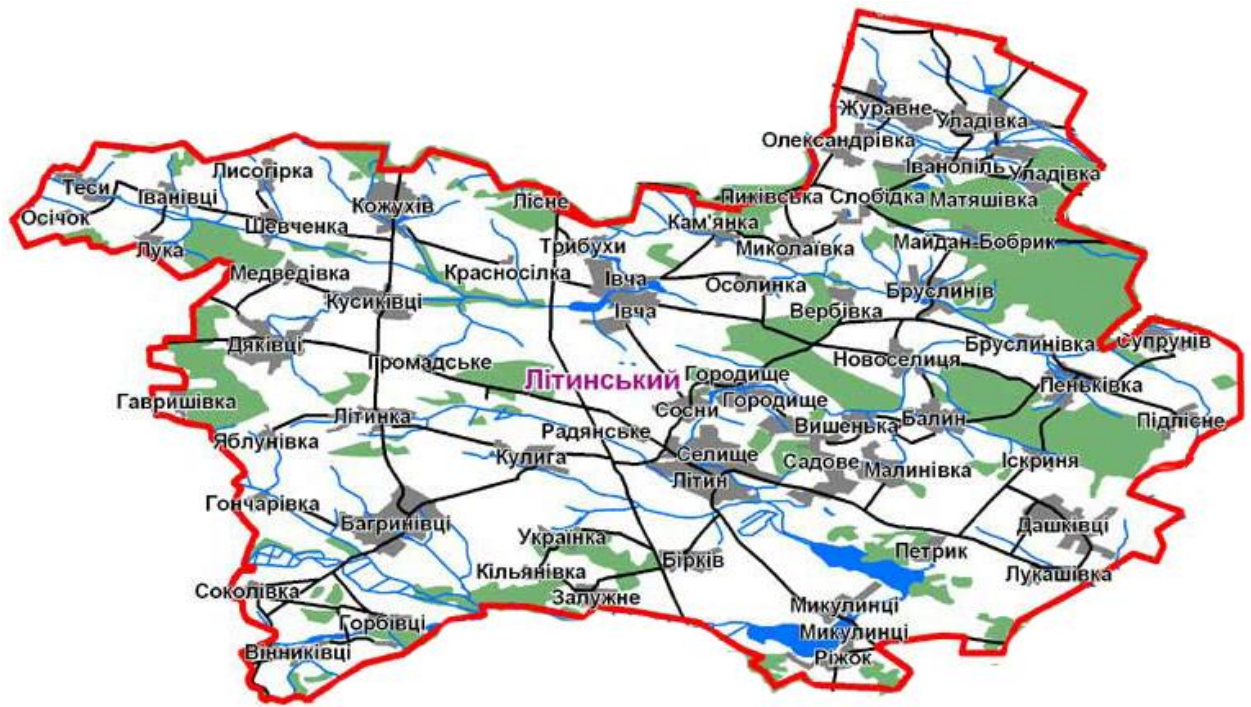

Рис. 2.1. Адміністративно-територіальний поділ Літинського району

Літинський район адміністративно-територіально поділяється на 1 селищну раду та 21 сільську раду, які об'єднують 62 населені пункти та підпорядковані Літинській районній раді. Адміністративний центр — місто Літин (рис. 2.1). [4]

Станом на 1 січня 2018 року в галузях економіки зайнято 12 278 чол.: в тому числі в промисловості - 1040 чол., а в сільськогосподарському виробництві - 450 чол. Зареєстрований рівень безробіття – 6,2 % [29].

Рік за роком літинчани вносять свій вклад у розбудову рідного краю і України в цілому. Швидкими темпами розвивається підприємництво. Нині можна назвати багато підприємств, колективів, котрі є гордістю, опорою, надією Літинського району. Це, зокрема, ПрАТ «Літинський молочний завод», ТОВ «Літинський м'ясокомбінат», ТОВ видавництво «Поділля», ТОВ «Літинський цегельний завод» та ряд інших підприємств, що випускають продукцію, яка цінується не лише в країні, а й за її межами.

Основним напрямком району є сільське господарство. Загальна площа району становить 95983 га, в тому числі сільськогосподарські угіддя —

66698 га, із них: рілля –50979 га, сінокоси — 3716 га, пасовища — 10377 га, багаторічні насадження — 1626 га. У районі функціонують 15 сільськогосподарських підприємств, діє 38 фермерських господарств, які спеціалізуються на вирощуванні зернових культур та цукрових буряків, хмелярстві, садівництві, вирощуванні худоби та виробництві молока.

У районі нараховується 78 підприємств малого бізнесу. На податковому обліку знаходиться 1306 підприємців — фізичних осіб. Детальніше галузевий склад промисловості Літинського району проаналізовано у таблиці 2.1 і на рис. 2.2.

Будівельна галузь району представлена такими організаціями: Райавтодор (будівництво та ремонт доріг), МКП «Газмонтаж» (будівництво газових мереж), Підприємство «Сільсервіс» (будівництво та обслуговування будинків в сільській місцевості), КП «Рембудмонтаж» (будівельні та ремонтні роботи будинків, реалізація будматеріалів), ТОВ «Атлант» (різноманітні будівельні, ремонтні роботи, реалізація будматеріалів) [4].

Дороги місцевого значення - всього 343,3 км, в т. ч.:

- територіальні дороги 100,3 км
- обласні дороги 151,5 км
- районні дороги 91,5 км

Таблиця 2.1

Галузі промисловості Літинського району

Галузь	%	млн. грн., 2017 рік
Виробництво харчових продуктів	71,7	341,00
Виробництво хімічних речовин	17,0	18,1
Виробництво паперу та виробів з паперу	5,0	8,68
Дерево- та металообробка	3,1	14,3
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	3,2	15,0

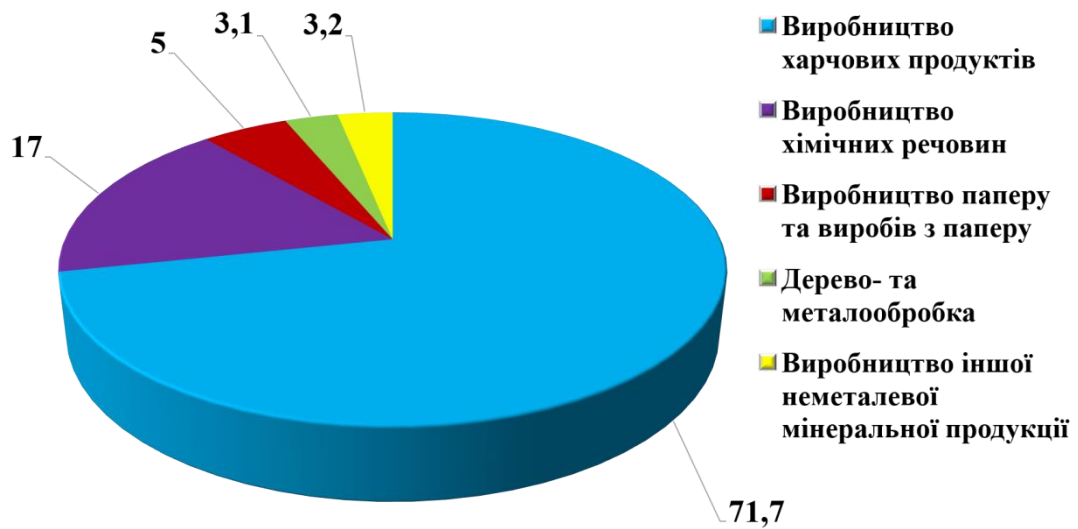

Рис. 2.2. Структура промислового виробництва (району), % [1]

Газопроводи - всього 792,1 км:

- в т. ч. високого тиску 177,4 км
- середнього тиску 573,8 км
- низького тиску 40,9 км

Кабельні лінії зв'язку -1300 км [29].

По території району проходить автошлях міжнародного значення **E50** (Умань — Краківець) (через смт Літин), а також автодороги Любар — Нова Ушиця та Любар — Могилів-Подільський. Північну частину району перетина залізниця, на якій розташована станція Уладівка (протяжність — 9 км) [4].

На території району діє 20 загальноосвітніх шкіл I-III ступенів, 8 шкіл I-II ступенів, 9 шкіл I ступеня, 2 навчально — виховних комплекси (1- I та 1- I-II ступенів), дитячо-юнацька спортивна школа, школа мистецтв, в яких навчається близько 6 тис. учнів, дитячий оздоровчий табір «Казкова долина», 15 дошкільних навчальних закладів.

У районі нараховується 28 громадських організацій, досить активно працюють: Подільський народний університет Культури, районна організація «Чорнобиль», районна організація ветеранів України, районна рада жінок,

спілка інвалідів війни та Збройних сил України, організація «Союз жінок — трудівниць», «За майбутнє дітей України».

На території Літинського району діє 78 релігійних громад, з них: 39 громад Української православної церкви Московського патріархату, 19 громад Української православної церкви Київського патріархату, 5 громад християн євангельської віри, 5 громад Адвентистів сьомого дня, 7 громад Євангельських християн баптистів, 1 громада Римо-католицької церкви та Російської старообрядової церкви, 1 церква Воскреслого Христа [4].

Отже, Літинський район має сприятливі фізико-географічні та соціально-економічні передумови для розвитку туризму. Той факт, що в Літинському районі переважає сільськогосподарська діяльність, є сприяливим для розвитку зеленого туризму. Водночас, такі промислові підприємства, як ПрАТ «Літинський молочний завод», ТОВ «Літинський м'ясокомбінат», «Літинський цегельний завод», Райавтодор, МКП «Газмонтаж», Підприємство «Сільсервіс», КП «Рембудмонтаж» і ТОВ «Атлант» здатні забезпечувати інфраструктурні потреби туристичної діяльності. Варто також відзначити наявність автошляху міжнародного значення.

РОЗДІЛ 3

ПРИРОДНІ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ ЛІТИНСЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

3.1. Водні туристично-рекреаційні ресурси Літинського району

Туристичну привабливість Літинського району підвищують річки, ставки, канали. Основними показниками, що визначають рекреаційну цінність озер, водоймищ та річок є їх чистота, глибина, доступність, а також чистота повітря, залісненість прибережної території, естетичність [50, с. 29].

Найбільшими річками, що протікають територією Літинського району є Південний буг і Згар.

Південний Буг (в давнину — Гіпаніс) — найбільша річка області. Вона бере початок на Подільській височині з невеликого болота поблизу села Холодець Волочиського району Хмельницької області на висоті 340м. У межах області протікає середньою течією. Завдовжки річка 806 км (на Вінниччині 352 км), а площа басейну — 63700 км²(в області 16400 км²). Похил річки 0,43 м\км.

Басейн річки має грушоподібну форму, на Вінниччині він асиметричний, розширений на південний схід, з досить густою яружно-балковою мережею. Схили долини пологі, заввишки 15 — 30м, подекуди до 50м. В долині річки часто на поверхню виходять давні кристалічні породи (граніти, гнейси тощо). В таких місцях долина стає вузькою, з крутими скелястими схилами. Поверхня надзаплавних терас рівнинна, складена переважно супісками, алювієм та лесоподібними відкладами.

Заплава Південного Бугу двобічна, завширшки 800 — 1000м, подекуди до 1500м. Часто зустрічаються джерела, особливо в прирусловій частині. Річище помірно звивисте, завширшки 50 — 80м. Пересічні глибини близько 2,5м, але іноді досягають 14м. Пересічна швидкість течії становить 0,5 м/с, а максимальна фіксується під час повені і дощових паводків (до 2,5 м/с). Дно річки, як правило, нерівне, мулисто-піщане та мулисте, іноді кам'янисте.

Річки Вінниччини зазнали значного антропогенного навантаження — їх басейни є районами давнього заселення і розорювання; тут протягом ХХ століття зменшувалися площі лісових масивів, особливо на заплавах та схилах терас, погіршувалася якість води, з'явилися численні екологічні проблеми тощо. Особливої шкоди більшості малих річок було нанесено в 1960 — 1970 рр., коли було проведене випрямлення і обвалування річищ, після чого якісно змінилась їх морфологія та умови розвитку. В результаті цих дій відбулася зміна природних типів руслового процесу (меандрування та заплавної багаторукавності) і почали переважати процеси замулення. Створені людиною водойми також мають значний вплив на режим річок, бо створюють місцеві базиси ерозії. Варто наголосити на тому, що антропогенний вплив на малі річки в сучасних умовах є одним з основних факторів, що визначає формування річищ, величину водного стоку, характер наносів тощо.

Якість води визначається в основному наявністю в ній мінеральних солей та інших речовин в розчиненому чи зваженому стані. В басейнах Південного Бугу кисневий режим задовільний, солі важких металів знаходяться в межах норми або нижче її показників, концентрація зважених речовин коливається від 9,84 до 20,68 мг/л, а амонійного азоту — від 1,44 до 2,12 мг/л. Якість води стабільна, помітна тенденція до її покращення.

Водні ресурси області використовуються для водопостачання, рибориства, судноплавства, видобування електроенергії, зрошення і відпочинку населення, проте потенціальні можливості їх ще далеко не повністю використані [20, с. 57].

На водосховищі поблизу села Петрик Літинського району в 1976 році створено **Микулинецький орнітологічний заказник** площею 1000 га, в якому охороняються сірі гуси, мартини звичайні, білі чаплі, очеретянки тощо, а також ондатри і видри [20, с. 60].

Гарний відпочинок чекає на туристів у **військово-мисливському господарстві «Петрик»**, де розташоване велике озеро, площею 500 га. В

ньому водиться щука, судак, короп, окунь, плотва. Рибалити тут дозволяють і вудкою, і з човна, і на льоду, тобто цілий рік.

Недарма саме у Петрику проходять змагання, присвячені Дню рибалки. Славляться ці місця й багатою дичиною: качками, кабанями, косулями, зайцями. Посеред озера розташовані острови. На острові з гарною назвою «острів Любові» можна переночувати. Для послуг туристів тут є пристань, курені і навіть копиці сіна. Острів Даманський – гарне місце для полювання.

Окрасою Петрика є справжній водоспад, що б'є з-під греблі. Кожен, хто відвідує ці місця, обов'язково намагається постояти під його стрімкими потоками. Адже вода в ньому має певні лікувальні властивості. Тут можна скористатися човнами, катамаранами. А у вітряну погоду навіть покататися на вітрильниках. Сюди приїжджають не лише заядлі рибалки чи мисливці, відпочивають тут і галасливою компанією, і у вузькому колі друзів [55].

Також туристи можуть відвідати гідрологічні пам'ятки природи місцевого значення - джерела «Сонячне» і «Польове» (рис. 3.1) і насолодитися смаком кришталево-чистої, справжньої природної води. «Сонячне» - джерело ґрунтової води, що живить р. Хвосу - притоку р. Південний Буг. Загальна площа заповідної території – 0,01 га, створена рішенням облвиконкому №371 від 29.08.84 та №384 від 18.08.83р. Розташоване джерело у Літинському районі на березі річки Хвосо (поблизу с. Іванівці). «Польове» - джерело ґрунтової води, що живить струмок, який впадає в р. Хвосу. Заповідна територія має таку саму площу, як і джерело «Сонячне». Територія знаходиться під охороною згідно рішення облвиконкому №371 від 29.08.84 та №384 від 18.08.83р. Обидва джерела знаходяться у відомстві Тесівської сільської ради [26].

3.2. Лісові туристично-рекреаційні ресурси Літинського району

Значні лісові масиви створюють умови для рекреаційної діяльності, а склад і структура лісів впливають на мікроклімат і санітарно-гігієнічні умови території. Рекреаційна цінність визначається такими показниками як

лісистість, природний склад, фітонцидність, естетичність, наявність грибних та ягідних місць тощо. Деревна рослинність покращує мікроклімат, за рахунок зменшення кількості пилу, бактерій, збагачення повітря киснем, фітонцидами та іншими лікувальними речовинами. Незначні площі лісових масивів або повна їх відсутність обмежують рекреаційне використання території [45, С. 10; 50, С. 33].

Літинський край славиться великою кількістю лісів. Можна насолодитися неймовірно чистим повітрям і помилуватися дивовижним лісовим урочищем "Дубина" - зоологічною пам'яткою природи загальнодержавного значення, де охороняється багаторічна природна грабова діброва; побувати у ботанічному заказнику загальнодержавного значення "Дяківці", де охороняється грабова діброва з домішкою ясена, берези бородавчастої; побачити такі ботанічні пам'ятки природи місцевого значення, як надзвичайно рідкісний в області бук європейський, вікові сосни та славнозвісну Літинську діброву (табл.3.1), (рис. 3.1)

Також привабливими для туристів є заповідні урочища місцевого значення «Літинське» та «Літинська дача». Заповідне урочище «Літинське» - лісова ділянка з штучно створеним насадженням сосни звичайної віком 85 років, загальною площею 7,1 га. Засноване згідно рішення облвиконкому №384 від 29.08.84 та №371 від 29.08.84 р. Розташоване у Літинському лісництві, кв.28 діл. 1. Підпорядковується Соснівській сільській раді.

«Літинська дача» - цінна ділянка дубового лісонасадження віком 85 років, загальною площею 40,7 га. Засноване згідно рішення облвиконкому №384 від 29.08.84 та №371 від 29.08.84 р. Розташоване у Літинському лісництві, кв.50 діл. 7. Також підпорядковується Соснівській сільській раді. [26].

3.3. Природно-заповідний фонд Літинського району як туристично-рекреаційний ресурс

Об'єкти природоохоронного фонду, за винятком заповідників, теж складають туристично-рекреаційний потенціал Літинського району. Вони

можуть виконувати рекреаційні функції, що є передумовою для розвитку екотуризму [45, С. 10].

Таблиця 3.1

Ботанічні пам'ятки природи місцевого значення Літинського району

Ресурсний номер	Назва	S,га	Указ, постанова, рішення, згідно яких створено об'єкт	Коротка характеристика	Користувачі	Місце знаходження р-н, сільська (міська, селищна) ради, лісництво
49. 17/555	Бук європейський	0,01	Рішення облвиконкому від 29.08.84р. №371	Окреме дерево, рідкісне в області, породи - бука європейського віком понад 80 років	Хмельницький ДЛГ	Літинський р-н, Уладівська с/р, Уладівське лісництво, кв.67 поблизу с.Гущинці
50. 78/555	Вікові сосни	0,03	Рішення облвиконкому №335 від 22.06.72. та 29.08.84р. №371	Вікові дерева сосни звичайної, висотою 20-23м, діаметром совбура 72-88см. вік дерев 125 років	Хмельницький ДЛГ	Літинський р-н, Уладівська с/р, Літинське лісництво, кв.28 діл.1
51. 141/555	Літинська діброва	4,3	Рішення облвиконкому від 29.08.84р. №371	Високопродуктивне еталонне штучне насадження дуба звичайного віком 70 років	Хмельницький ДЛГ	Літинський р-н, Соснівська с/р, Літинське лісництво, кв.32 діл.1

Отже, Літинський район має значні лісові рекреаційні ресурси, що створює сприятливі умови для розвитку рекреаційного туризму.

На території Літинського району нараховується 2 заповідних урочища загальною площею 47, 8 га, 5 пам'яток природи місцевого значення, 3 заказники місцевого значення — 373 га, 1 пам'ятка загальнодержавного значення (урочище «Дубина» — 29 га), 1 заказник загальнодержавного значення («Дяківці» — 223 га) (рис. 3.1).

Урочище Дубина — зоологічна пам'ятка природи загальнодержавного значення в Україні. Розташована в межах Літинського району Вінницької області, на північний захід від смт Літин, неподалік від села Громадське.

Площа урочища - 29 га. Створений у 1975 році. Перебуває у віданні Хмільницького держлісгоспу. Охороняються грабова діброва природного походження, де ростуть дуби віком від 90 до 180 років. У трав'яному покриві зростають дзвоники персиколісті, наперстянка великоцвіта, косарики черепитчасті, також трапляються рідкісні види — лілія лісова, та підсніжник звичайний, занесені до Червоної книги України. [57]

Дяківці — ботанічний заказник загальнодержавного значення в Україні. Розташований у межах Літинського району Вінницької області, біля села Дяківці в кварталах 14-17 Літинського лісництва. Площа заказника 223 га. Створений у 1984 р. Перебуває у віданні Хмільницького держлісгоспу. Охороняються грабова діброва з домішкою ясена, берези бородавчастої. У трав'яному покриві зростають рідкісні види: цибуля ведмежа, гніздівка звичайна, коручка темно-червона, занесені до «Червоної книги України». Трапляються специфічні види: герань темна, зубниця залозиста, кадило сарматське, рівноплідник рутвицевий. На значній площі є рідкісні рослинні угруповання — березняк з покривом із цибулі ведмежої, своєрідний грабово-березовий ліс з папороттю чоловічою та папороттю жіночою у трав'яному покриві.

Заказник займає плоске пониження на широкому плакорі з сірими лісовими та темно-сірими лісовими ґрунтами. Переважають в заказнику угруповання грабово-дубових лісів яглицевих, а на підвищеннях — грабово-

дубових лісів зірчаникових, подекуди трапляються фрагменти чисто дубових лісів (з переважанням в деревостані дуба звичайного) ліщиново-осокових. В їхньому флористичному складі домінують яглиця звичайна, зірчаник лісовий, маренка пахуча, медунка темна, горделімус європейський, проліска багаторічна, копитняк європейський, купина багатокольорова, мерингія трижилкова, зеленчук жовтий тощо.

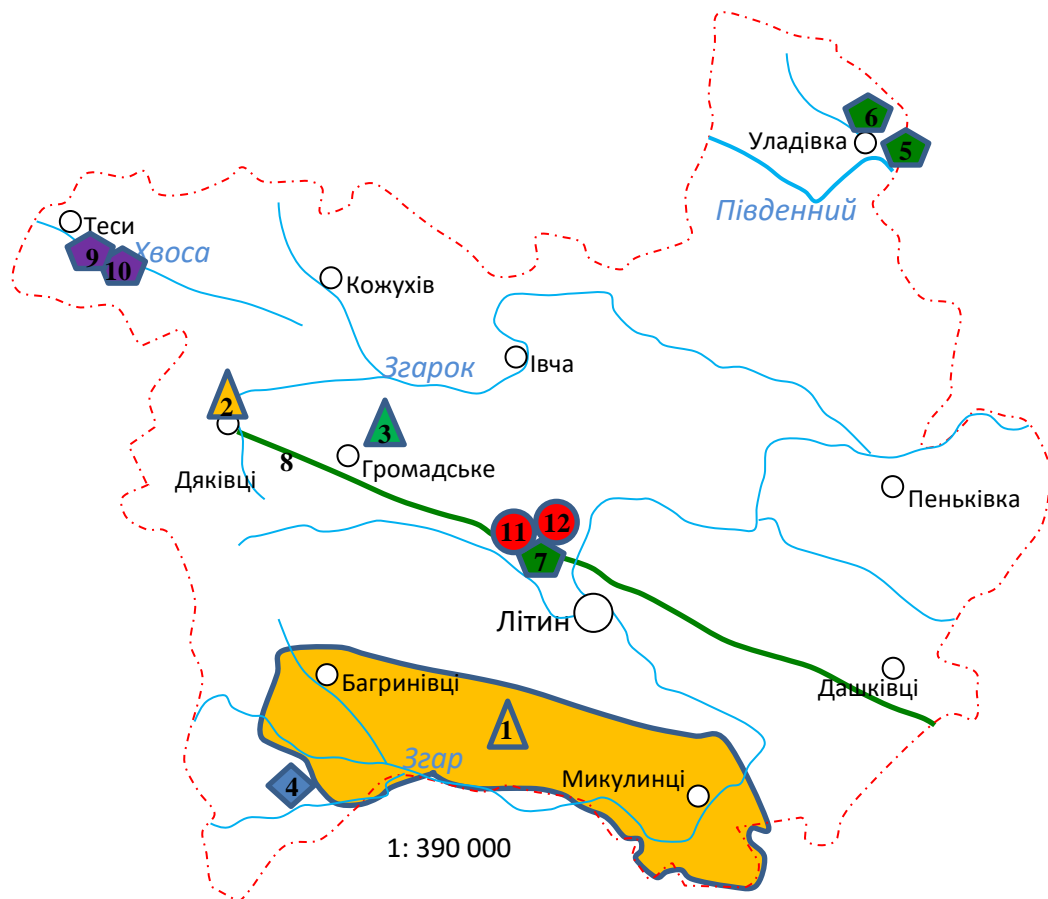

Рис. 3.1. Природні туристично-рекреаційні ресурси Літинського району
Вінницької області

▲ Заказники загальнодержавного значення:

1 - Загальнозоологічний заказник «Згарський»;

2 - Ботанічний заказник "Дяківці".

Пам'ятки природи загальнодержавного значення:

▲ 3 – зоологічна пам'ятка Урочище Дубіна.

◆ 4 - гідрологічний заказник місцевого значення "Горбівецький».

Пам'ятки природи місцевого значення:

Ботанічні:

5 - Бук європейський; 6 - Вікові сосни; 7 – Літинська діброва;

 8 – Алея вікових лип.

 Гідрологічні

9 - джерело «Польове»; 10 - джерело «Сонячне».

 Заповідні урочища місцевого значення

11 - «Літинське»; 12 - «Літинська дача».

У флорі заказника є види, занесені до «Червоної книги України»: лілія лісова, любка зеленоквіткова, коручка чемерникоподібна, підсніжник білосніжний, гніздівка звичайна [24].

Загальнозоологічний заказник державного значення «**Згарський**», що займає сукупну площу 3018,7 га, створено Указом Президента України від 21.02.02 №167/2002. Це ділянка долини річки Згар, де збереглися у природному стані водно-болотні угіддя. Зростають сальвінія плаваюча, зозулинець блощичний. Зустрічаються ходуличник, колпиця, коровайка, скопа, орлан — білохвіст, горностай, видра річкова, занесені до «Червоної книги України» [26].

Яцентюк Ю. В. у своїй науковій праці «Екомережа Вінницької області» виокремлює **Згарський регіональний центр біорізноманіття**, який сформувався у межах Літинського і Жмеринського адміністративних районів Вінницької області та займає площу 3472,2 га. Він приурочений до річкової долини Згару від межі із Хмельницькою областю до с. Микулинці та є стиковим із елементами екомережі Хмельниччини.

У межах Згарського регіонального центру біорізноманіття виділено два основних біоцентри, що територіально відповідають Згарському загальнозоологічному заказнику загальнодержавного значення (3018,7 га).

На цій території охороняються ландшафтні комплекси річкової долини Згару із збереженими у природному стані водно-болотними угіддями. Останні є осередками зростання видів рослин і перебування видів тварин, занесених до Червоної книги України.

Виявлено місцезростання таких видів рослин Червоної книги України: альдрованда пухирчаста, зозулинець блощичний, осока Девелла, пальчатокорінник м'ясочервоний, сальвінія плаваюча.

На території цього регіонального центру біорізноманіття зростають такі рідкісні для Вінницької області види рослин, що занесені до обласного Червоного списку: вільха сіра, латаття сніжно-біле, оман високий, осока багниста, півники болотні.

До Червоної книги України занесені такі види тварин: п'явка медична, дозорець-імператор, бражник скабіозовий, ведмедиця гера, мегахіла округла, подалірій, сколія-гігант, сколія степова, стрічкарка блакитна, стрічкарка орденська малинова, джміль глинистий, джміль яскравий, джміль пахучий, джміль моховий, ксилокопа звичайна, вусач мускусний, мідянка, коровайка, косар, лунь польовий, підорлик малий, сорокопуд сірий, чернь білоока, борсук звичайний, видра річкова [61, с. 47-48].

З метою збереження цінних у природному відношенні водойм, боліт і виходів підземних вод на Вінниччині взято під охорону 66 гідрологічних об'єктів, з них 6 заказників місцевого значення (220,0 га) і 60 пам'яток природи місцевого значення (1,14 га).

Справжніми острівками натуральної природи серед суцільно антропогенізованих угідь області залишаються чудом збережені до заповідання невеликі ділянки боліт, роль і значення яких у водорегулюванні та збереженні природної рослинності важко переоцінити. Мова йде про гідрологічний заказник "Горбівецький" (західніше с. Горбівці Літинського району). Гідрологічний заказник місцевого значення «Горбовецький» створено рішенням облвиконкому №384 від 18.08.83. Він займає сукупну територію 5 га.

Низинні болота сформувалися у балках, що забезпечує їм багате мінеральне живлення, а отже і різноманітний флористичний склад. Серед рослинного розмаїття багато цінних кормових (тонконіг болотний, бекманія звичайна), декоративних (півники болотні, вербозілля лучне, незабудка

болотна) і лікарських видів (гравілат річковий, образки болотні, череда трироздільна). Крім них великі площі займають купинні і кореневищні осоки (до 15 видів) та рідкісні і зникаючі нині рослини — бобівник трилистий і осока волосиста . Болотний масив заказника "Горбівецький", окрім всього, має ще й велике водорегулююче значення і живить струмок, який впадає в р. Згар [20, с.102].

Отже, Літинський район має значні природні туристично-рекреаційні ресурси, що створює сприятливі умови для розвитку рекреаційного туризму. Найпривабливішими для туристів є водні, лісові та природно-заповідні ресурси регіону. Серед водних варто згадати річки Згар та Південний Буг, гідрологічні пам'ятки природи місцевого значення - джерела «Сонячне» і «Польове», а також ставок і водоспад у військово-мисливському господарстві «Петрик».

Літинський край славиться великою кількістю лісів. Тут можна насолодитися неймовірно чистим повітрям і помилуватися дивовижними лісовими краєвидами, а також відвідати об'єкти природоохоронного фонду..

На території району нараховується 2 заповідних урочища місцевого значення («Літинське» та «Літинська дача»), загальною площею 47,8 га, 5 пам'яток природи місцевого значення, 3 заказники місцевого значення — 373 га, 1 пам'ятка загальнодержавного значення (урочище «Дубина» — 29 га), 1 заказник загальнодержавного значення («Дяківці» — 223 га), а також 1 загальнозоологічний заказник державного значення («Згарський»).

РОЗДІЛ 4. ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ ЛІТИНСЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

*Краю мій зелений, вічна дорога,
Ти безсмертник в полі, в небесах гроза
– Припаду я серцем до твого порога,
Як твоя кровинка, як твоя сльоза.
(М. Стельмах)*

4.1. Пам'ятки історії Літинського району

На берегах Згару, що синьою стрічкою пливе поміж скель та зелених, порослих осокою і верболозом долин тихо причаївся Літин. Майже 600 літ минуло, як перші поселенці заснували це колоритне містечко.

Історія Літина починається з того часу, коли цей край був порубіжжям литовських володінь і, з метою захисту кордонів держави, роздаровувався частинами різним людям. Достеменно відомо, що раніше Літина вже існувало село Дяківці (Дядьків), яке в XIII ст. належало легендарній Болохівській землі, а у 1442 р. було подароване польським королем Владиславом III якомусь С. Кослевському. Раніше Літина згадується й село Микулинці. Князь Вітовт наприкінці XIV ст. подарував це поселення Б. Микулинському, який загинув у боротьбі з татарами, а його дружина і син Іван потрапили у татарський полон. Литовський князь Свидригайло викупив їх звідти і повернув їм даровану власність.

Вперше Літин згадується в грамоті князя Свидригайла за 1431 р., коли ці порубіжні між Польщею і Литвою землі стали власністю брацлавського шляхтича Олександра Кмита (Кміта). Перші задокументовані володарі Літина – Кмитичі. Рід Кмити походив з Київщини і належав до найдавніших українських родин. На острові, утвореному річкою Згар і її притокою Шмигавкою, було споруджено укріплений замок, біля якого поселилися вільні люди – болоховці, ремісники і торговці. Замок мав 8 бійниць і

вогнепальну зброю, підйомний міст через річку і підземний хід до міста. Поруч з ним на «ставках» знаходилися два млини.

За народними переказами, Літин та його околиці у давні часи були густо вкриті лісом. Старі хати, а вік їх довший за людський, – перші свідчення тому: збудовані вони в зруб, бо лісу, було вдосталь. Хати будувалися з двома дверима. Звідси купці вивозили хутро, мед, худобу, а найбільше – хліб.

Перетворення його в другій половині XVI ст. з панського маєтку у староство сприяло подальшому розвитку ремісничого виробництва і торгівлі. У Літині було побудовано два нових млини. Кількість жителів зросла до 900 осіб, а довкола міста розрослися слободи: Слобода, Нові Осади, Селище, де оселялися ремісники та селяни [7, с. 52-54].

З 1648 р. Літин перебував у складі Кальницького (Вінницького) полку. Разом з козацькими загонами мешканці міста брали участь у битві з польською шляхтою біля Пиляви. Відомо, що у листопаді – грудні 1653 р. в Літині зупинявся Б.Хмельницький, де організовував переговори з послами від московського царя і татарського хана.

Відомо, що у XVII-XVIII ст., а можливо й раніше, в Микулинцях існував монастир, який називали Микулинським. Монастир знаходився на півострові, що омивався ставком чи затоном річки Згар і становив своєрідну фортецю, яка давала притулок навколишньому населенню у період татарських грабівницьких набігів. Під час одного з їх нападів монастир не витримав натиску, був захоплений ворогом і спалений. Вали і рови Микулинського монастиря були видимі аж до початку XX ст.

За другим поділом Польщі (1793) Літинські землі відійшли до Російської імперії. Літин стає повітовим центром Подільської губернії. Першим його міським головою був І.О.Корф. Тоді ж Літин отримав свій герб. Дослідник подільської геральдики Ю.Савчук пише, що природні умови й особливості розташування Літина зафіксували в його емблемі дві сосни і дві ялини – «на знак великого багатства в цій окрузі лісів» [12, с.302-305].

З формуванням повітових органів влади у м. Літині закладається споруда фортечного типу – повітова в'язниця (1805). Сьогодні в пам'ятці архітектури розмістилися зали Літинського краєзнавчого музею ім. У. Кармалюка, адже початок ХІХ ст. в історії Літина та Літинщини пов'язаний з ім'ям народного месника Устима Кармалюка.

Адже початок ХІХ ст. в історії Літина та Літинщини пов'язаний з ім'ям народного месника Устима Кармалюка. 27 лютого 1787 р. в с. Головчинці Літинського повіту (тепер с. Кармалюкове Жмеринського району) в сім'ї кріпаків Якима та Олени Кармалюків народився син Устим – майбутній народний месник. Чимало сторінок його біографії пов'язано з Літинщиною. В 1827-1828 та 1830-1832 рр. він перебував у Літинській в'язниці (рис. 4.1).

Літин стоїть на давньому мальовничому шляху з Брацлавщини до Любліна, що раніше називався «Вінницький гостинець». Це розташування надавало місту помітних переваг: відбувалася торгівля хлібом, а також м'ясопродуктами, рибою, медом. У Літині працювали свічково-сальний, пивоварний, миловарний, два цегельних заводи та тютюнова фабрика. Після реформи 1861 р. місто продовжило свій розвиток значно швидше. Тут щорічно відбувалося 12 ярмарків, 11 торжків, постійно працювало 108 крамниць. Відомо, що Літинський повіт постачав майже усю Подільську губернію возами і саньми, які називали «літинянки», різними землеробськими знаряддями і бджолиними вуликами.

Працювала суконна фабрика. У Гуті-Літинській (тепер с. Малинівка) був гончарно-скляний завод, а неподалік – спиртова мануфактура. Невеликий спиртовий завод був і в Забіжному. В Селищі та Соснах – цегельні, в Микулинцях діяв паротурбінний млин.

На ярмарках можна було не тільки придбати необхідне, а й випити «півока» горілки, закусивши холодцем, послухати сліпого лірника, поспілкуватися. У місті вздовж центральної вулиці, яка так і називалася – Велика Торгова, – були великі магазини: гастрономічний, кондитерський, м'ясний, ковбасний, галантерейно-взуттєвий тощо [6, с.209-211].

Одночасно з викладенням бруківки, вулиці у Літині почали освітлювати. Збудували приміщення літинської міської думи, інші будівлі. В центрі знаходилася поштово-телеграфна контора, поштова земська станція і пункт казенних поштових коней. У 1812 р. відкрили першу школу, пізніше – жіноче училище, діяло і казенне єврейське училище. З культурних установ був лише «Народний дім», з бібліотекою.

У 1913 р. у місті влаштували сільськогосподарську метеорологічну станцію. Своєрідною візитівкою Літина до 1930 р. був величезний ставок. Тут рибалили, полювали на дичину. Літніми вечорами голоси птахів зливалися з робочим гуркотом водяного млина. У вихідні та святкові дні на ставу відпочивала міська публіка.

Справжньою окрасою тогочасного Літина вважався православний Свято-Миколаївський собор та Різдво-Богородицька церква. У 1938 р., Свято-Миколаївський храм було знищено. Ще живе у місцевих жителів пам'ять про цей вандалізм: очевидці називають прізвища тих радянських керівників, які віддали наказ підірвати культову споруду, знають, хто скинув золоченого хреста, а потім таємно його продав. До речі, про соборний хрест довго ходила легенда про те, що упавши з височини, він потрапив між плити і упродовж дня поволі занурювався у землю. На наступний день від хреста не залишилося й сліду.

Наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. Літин був центром Літинського деканату (церковно-адміністративної одиниці) Луцько-Житомирської дієцезії.

Перлиною містечка є католицький костюл Непорочного Зачаття Діви Марії, побудований у 1748 р. та перебудований в 1856 р. У той період тут стояли й інші культові споруди: дві каплиці належали літинським старовірам, чотири синагоги збудували євреї. У часи революції та громадянської війни в краї точилася запекла боротьба за владу.

Остаточо радянську владу в Літині встановили у листопаді 1920 р. Не минули край і лихоліття страшного голодомору та репресій. Жителька с.

Пеньківка І.Т.Діденко розповідала: «Люди по нашій вулиці лежали немов колоди. Ніхто нікого не рятував. Здається порушилося в людях все святе та Боже, що було притаманне народові споконвік»...

Напад фашистської Німеччини подовжив тяжкі випробування для мешканців району. Лише за перший рік окупації фашисти розстріляли 2156 літинчан. Тут діяли підпільники, які вивели з ладу гранітний кар'єр, брали участь у підриві підземного кабелю, який з'єднував ставку Гітлера «Вервольф» з Берліном, організовували випуск та поширення антифашистських листівок. У боях на фронтах війни загинули 108 уродженців краю [8, с. 58-59].

Загалом, у Літинському районі Вінницької області нараховується 52 пам'ятки історії місцевого значення (див. Додаток 1), (рис. 4.2). Серед них:

- Будинок колишньої в'язниці, в якій був ув'язнений народний герой У. Я. Кармелюк. Пам'ятка розміщена у смт. Літин. Датується XVII ст. Взята під охорону у 1971 р.

- Будинок, в якому народився і жив М.П. Стельмах у селі Дяківці, глинобитна хата початку XX століття, взята під охорону у 1995 році.

- 19 братських могил, у тому числі у смт. Літин, селах Багринівці, Горбівці, Журавне, Іванівці, Івча, Кожухів, Майдан-Бабрик, Медведівка, Микулинці, Олександрівка, Осолинка, Пеньківка, Трибухи, Уладівка.

- Пам'ятний знак спаленому селу у с. Бруслинів, виготовлений 1985 року з граніту і залізобетону вінничанином Левицьким В.І. і взятий під охорону 1986 року.

- Пам'ятний знак спаленому селу у селі Пеньківка, біля Будинку культури, також виготовлений 1985 року з граніту і залізобетону місцевими майстрами і взятий під охорону 1986 року.

- 19 пам'ятників воїнам-односельчанам, загиблим на фронтах, в тому числі у селах Шевченкове, Уладівка, Трибухи, Сосни, Новоселиця, Малинівка, Літинка, Кожухів, Кулига, Кусиківці, Кам'янка, Журавне,

Дяківці, Дашківці, Городище, Горбівці, Багринівці, Бірків, Бруслинів, Бруслинівка та у смт Літин;

- 3 пам'ятники мирним жителям, розстріляним фашистами за зв'язок з партизанами, в тому числі у селах Трибухи, Кам'янка Бруслинів.

- 5 Могил воїнам-афганцям: Могила воїна-афганця Короля М.М. у с. Бруслинів; Могила воїна – афганця Панасюка П.І. у селі Городище; Могила воїна-афганця Григоренка І.М. у селі Дашківці; Могила воїна - афганця Заливанського Г.О. у с. Трибухи і Могила воїна – афганця Поліщука Ю.В. у селі Уладівка, , взяті під охорону 2002 р.

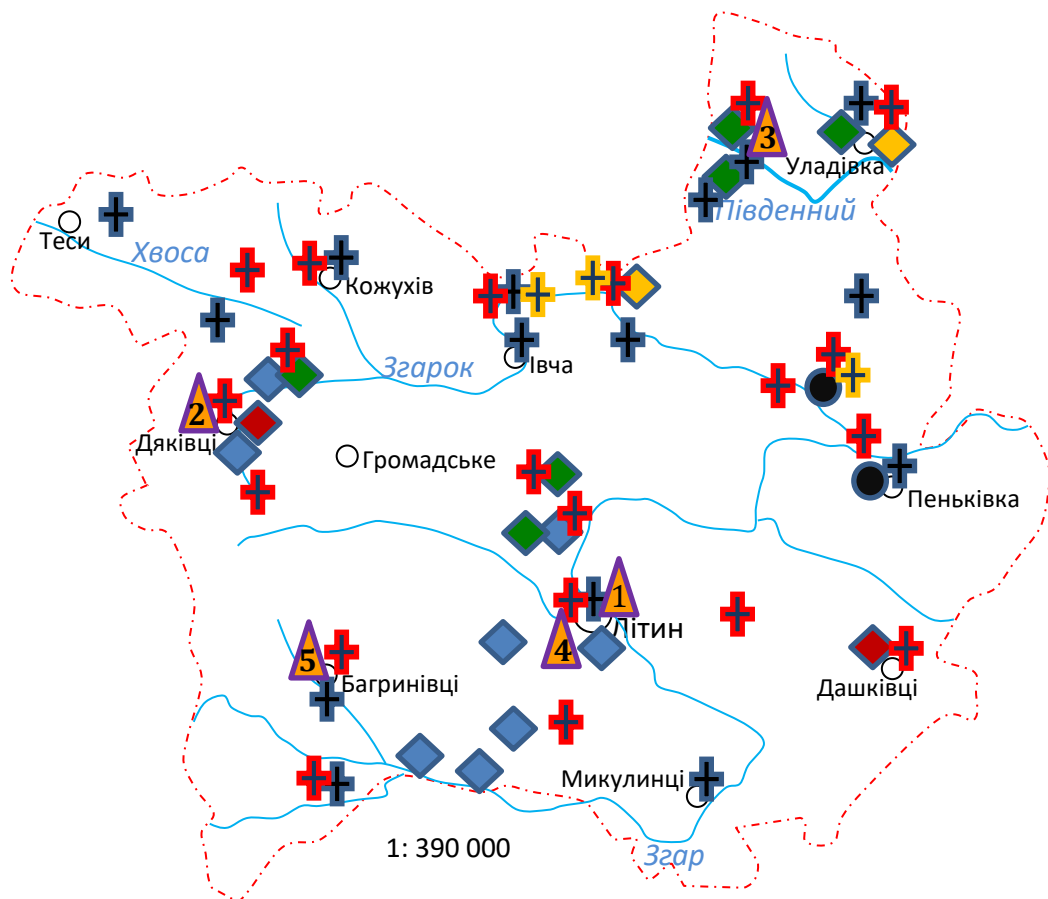

Рис. 4.2. Історико-культурні туристично-рекреаційні ресурси Літинського району Вінницької області

- 1- Літинський краєзнавчий музей імені Устима Кармалюка, смт Літин.
- 2- Літературно-меморіальний музей Михайла Стельмаха, с. Дяківці.
-

3 - Пам'ятка архітектури комплекс споруд церкви Різдва Богородиці,
с. Журавне

 4 - Пам'ятник Миколі Івановичу Пирогову, смт Літин

 5 - Пам'ятник двічі Герою Радянського Союзу А.Г. Цимбалюку, с. Багринівці

Пам'ятки історії

 Братські могили, смт. Літин, села Багринівці, Горбівці, Журавне, Іванівці, Івча, Кожухів, Майдан-Бабрик, Медведівка, Микулинці, Олександрівка, Осолинка, Пеньківка, Трибухи, Уладівка.

 Пам'ятні знаки спаленим селам, с. Бруслинів, Пеньківка,

 Пам'ятники воїнам-односельчанам, загиблим на фронтах, села Шевченкове, Уладівка, Трибухи, Сосни, Новоселиця, Малинівка, Літинка, Кожухів, Кусиківці, Кам'янка, Журавне, Дяківці, Дашківці, Городище, Горбівці, Багринівці, Бірків, Бруслинів, Бруслинівка та смт

 Літин.

Пам'ятники мирним жителям, розстріляним фашистами за зв'язок з партизанами, села Трибухи, Кам'янка, Бруслинів.

Пам'ятки археології

 Трипільські поселення

 Черняхівські поселення

 Скіфські городища

 Слов'янське поселення

4.2. Культові об'єкти та пам'ятки архітектури Літинського району

Із пам'яток архітектури у Літинському районі зберігся комплекс споруд церкви Різдва Богородиці: церква, дзвіниця, огорожа з брамою

(XVIII ст., с. Журавне) (рис.4.3), залишки Літинської в'язниці-фортеці, в якій було ув'язнено Устима Кармалюка; будинок повітової управи у Літині (1864 р.) (табл. 4.1).

У с. Шевченково (раніше Зіновенці), у місцевій церкві, знаходиться чудотворна ікона Божої Матері з немовлям. Божа Матір початково була зображена з закритими очима, нині можна спостерігати напіввідкриті очі. Історія цієї ікони сягає глибини століть. Відомо, що у 1823 р. до місцевої церкви прибув служити батюшка Костянтин Стрельбицький, у якого був паралізований син Модест. Священик уповав лише на Господа і молився перед багатьма іконами. Особливо довго простоював він перед іконою Божої

Таблиця 4.1

Перелік пам'яток архітектури Літинського району

Пор. №	Найменування пам'ятки	Датування	Місцезнаходження	Охоронний номер	Дата та № рішення взяття на облік
339	Гауптвахта /тюрма-фортеця/	п.19 ст.	смт Літин вул. Кармелюка,5	322-М	Розпорядження ОДА № 251 від 21.05.1996 р
с. Журавне					
	Комплекс споруд церкви Різдва Богородиці	18 ст.	вул. Надії Курченко	323-М/0	Розпорядження ОДА № 251 від 21.05.1996 р.
340	Церква Різдва Богородиці	1777 р.	вул. Надії Курченко	323-М/1	
341	Дзвіниця	18 ст.	вул. Надії Курченко	323-М/2	
342	Огорожа з брамою	18 ст.	вул. Надії Курченко	323-М/3	
343	Будинок управителя	1860 р.	с.Уладівка вул.Заводська,1	323-М/4	

Рис. 4.3. Церква Різдва Богородиці, с. Журавне,
пам'ятка архітектури XVIII ст.

Матері, якій довіряв найпотаємніше. Незабаром священик відчув, що сину стає краще. Через 5 років сталося чудо: син виздоровів. На знак вдячності отець Костянтин зробив напис на іконі, до якої вже почалося паломництво. А Модест після закінчення Київської духовної семінарії став відомим в Україні і Польщі священиком, а згодом і єпископом Волинським. У селі він побудував небаченої краси собор, аби цей храм був достойний чудотворної ікони, яка його зцілила. [55]

4.3. Музеї Літинського району

У Літинському районі до уваги туристів та місцевого населення постають два музеї: Літинський краєзнавчий музей імені Устима Кармалюка і Літературно-меморіальний музей Михайла Стельмаха.

Літинський краєзнавчий музей імені Устима Кармалюка — районний краєзнавчий музей у смт. Літині, зібрання матеріалів і предметів з природи, археології, історії, зокрема, з повстанського руху на Поділлі у 1813-

1835 рр. проти національного і соціального гніту під проводом Устима Кармалюка, культури Поділля. Заклад розташований за адресою: вул. У. Кармелюка, 5, смт Літин (Вінницька область).

Музей розташований в приміщенні в'їзної брами колишньої Літинської в'язниці (рис. 4.4.). Тривалий час цю фортецю, яка є пам'яткою XVIII — XIX ст.ст., використовували для утримання «державних злочинців, розбишак», зокрема за архівними даними протягом 1813-1835 рр. тут тричі був ув'язнений народний месник Устим Кармелюк. У 1979 році Літинським райвиконкомом було прийнято рішення про відкриття краєзнавчого музею на громадських засадах. Урочисте відкриття музею відбулося 27 вересня 1980 року.

13 травня 1993 року, згідно з розпорядженням представника Президента України в районі, музей отримав статус державного. Засновником музею є Літинська районна Рада народних депутатів.

Колекція Літинського краєзнавчого музею імені Устима Кармалюка нараховує близько 8 000 предметів:

Рис. 4.4. Літинська тюрма, пам'ятка XVIII — XIX ст.ст.

- *природнича* експозиція музею (чучела тварин і птахів, гербарії, зразки граніту, торфу, піску та глини) характеризує природу та корисні копалини Літинщини;
- *археологічна* збірка містить експонати періоду палеоліту, неоліту та енеоліту — зокрема, крем'яні знаряддя праці, а також трипільську кераміку, яка була передана музею археологічною експедицією Вінницького державного педагогічного університету ім.М.Коцюбинського і особисто його викладачем, земляком С. Гусевим;
- *етнографічна* колекція представлена знаряддями праці, побутовими речами та одягом селян Літинського повіту XIX — поч. XX ст.ст.;
- численні документи, фотографії, речові матеріали розповідають про історію краю — в першу чергу про причини, організацію, розгортання й наслідки повстанського руху на Поділлі у 1813-1835 рр. проти національного і соціального гніту під проводом народного героя Устима Кармалюка.

Робітниками музею підготовлені цікаві тематичні екскурсії: «Наш край в давнину», «У.Я. Кармалюк — життя та подвиг», «Підпілля та партизанський рух на Літинщині в роки фашистської окупації», «Людина й природа нашого краю на різних етапах історичного розвитку», «Голод 1932—1933 років на Літинщині» та інші.

Музейним закладом здійснюється значна робота, у тому числі знайдено чимало цікавих й унікальних пам'яток минулого, причетних до історії Літинщини, які стали цінними експонатами або ж збагатили музейні фонди.

У музеї постійно проходять виставки творів місцевих митців (наприклад, художників Сніжани Лапінської та Петра Слободянюка), різноманітні тематичні фотовиставки («Літинська земля — гордість ти моя», «Чарівний світ мінералів», «Праця переросла в красу» тощо) [35].

Літературно-меморіальний музей відомого українського прозаїка та драматурга **Михайла Стельмаха** (1912-1983) відкритий 1989 року на його

Батьківщині у селі Дяківці Літинського району. Музей має 6 експозиційних залів та меморіальний робочий кабінет письменника (рис. 4.5).

Фондова колекція нараховує близько 600 музейних предметів, серед яких особисті речі видатного земляка, документи, фотографії, кіно- та відеоматеріали, сувеніри, речі хатнього вжитку родини, меблі та книги з особистої бібліотеки М. Стельмаха, видання його творів.

Рис. 4.5. Літературно-меморіальний музей М.П.Стельмаха. Фрагмент експозиції музею, с.Дяківці

Щороку в травні музей проводить літературно-мистецьке свято «Велика рідня», приурочене до дня народження письменника. Вшановуються також дні його пам'яті.

На території меморіальної садиби загальною площею 0,5 га можна побачити батьківську хату Стельмахів, дерев'яну клуню, сад та город [53, с. 54-56]

4.4. Пам'ятки археології Літинського району

Гортаючи сторінки історії та сьогодення Літинщини, можна лише здогадуватися, скільки поколінь виросло у цій місцевості і яке різноманітне було їхнє життя. Про це розповідають археологічні та історичні джерела, документи сивої давнини та зовсім недалекого минулого.

Сприятливі природні умови – родючі ґрунти, великі ліси багаті на дичину, – здавна приваблювали сюди поселенців. Найдавніші сліди проживання первісних людей в цій місцевості відносяться до часів трипільської культури і датуються IV–III тис. до н.е. За 3 км. на південь від Літина розташоване трипільське поселення Білозірка. У 1990-1992 рр. тут проводилися археологічні дослідження, в результаті яких встановлено, що стародавнє селище складалося з більш, ніж сорока глинобитних споруд, розміщених без чіткого плану. Цікаво, що подібних поселень на Літинщині виявлено декілька, зокрема поблизу с. Залужне. Одну з них досліджено біля с. Сосни. За відбитками зерен у кераміці, вчені встановили культивування трипільцями у Соснах карликової і м'якої пшениці та плівчастого ячменю. [55]

Величезний вклад до дослідження залишків трипільської культури на території Вінниччини зроблено кандидатом історичних наук П. І. Хавлюком. Зокрема ним виявлено існування трипільських поселень біля сіл Білозірка, Бірків, Дяківці, Залужне, Кільянівка, Кусиківці, Лісне Літинського району.

На рубежі нашої ери на території Вінниччини існували поселення черняхівської культури (II–V ст. н.е.). На території Літинського району Черняхівські поселення виявлено поруч с. Дашківці та Дяківці. Тут знайдені фрагменти сірого та чорного лощеного гончарного посуду, біконічні прясла, кістки тварин.

Досить цікавими знахідками археологів є Скіфське городище у селі Уладівка, що датується VII–VI ст.ст. до н.е., а також Скіфське городище у селі Кам'янка, VII–III ст. ст. до н.е. Найдивовижніше, що перше з них було відкрите археологом Є. Сецинський ще наприкінці XIX ст.

Довкола Літина відома ціла низка старожитностей слов'янського та давньоруського часу. Зокрема Слов'янське городище X-XI ст. ст. н.е., розташоване у однойменному с. Городище; Слов'янське поселення VI-VII ст. ст. н.е., розташоване на території с. Журавне; Слов'янське поселення V-VI ст. ст. н. е. поблизу с. Кусиківці; два Слов'янських поселення відповідно VI-VII ст. ст. н.е. і VIII-IX ст. ст. н.е. у с. Олександрівка; Слов'янське городище X-XI ст. ст. н. е. у с. Сосни, а також Слов'янське поселення XI-XII ст. ст. у с. Уладівка.

Загалом, учені-археологи нараховують у районі кілька десятків стоянок древніх людей, які різняться за часом та належністю до певних культур: 14 пам'яток трипільської культури, 8 поселень епохи бронзи, 4 пам'ятки скіфського часу, 3 – черняхівської культури та одне ранньослов'янське поселення. [55]

Повний перелік пам'яток археології місцевого значення Літинського району Вінницької області надано у таблиці 4.2.

Таблиця 4.2

Перелік пам'яток археології місцевого значення Літинського району

№ п/п	Найменування пам'ятки	Місце знаходження	Дата (епоха)	Дата відкриття або виявлення	Дослідники	Рішення про взяття під охорону
1.	Поселення трипільської культури	с. Білозірка	III тис. до н.е.	1987 р.	к. і. н. П.І. Хавлюк	№113 20.05.1988 р.
2.	Поселення трипільської культури	с. Бірків	III тис. до н.е.	1987 р.	к. і. н. П. І. Хавлюк	№113 20.05.1988 р.
3.	Поселення білогрудівської культури	с. Бірків	XII-X ст. ст. до н.е.	1986 р.	к. і. н. П. І. Хавлюк	№113 20.05.1988 р.
4.	Слов'янське городище	с. Городище	X-XI ст. ст. н.е.	1969 р.	к. і. н. П. І. Хавлюк	№313 10.06.1971 р.
5.	Поселення черняхівської	с. Дашківці	II-IV ст.	1982 р.	к. і. н.	№ 75

	культури		ст. н.е.		П. І. Хавлюк	20.02.1985 р.
6.	Поселення черняхівської культури	с. Дашківці	II-IV ст. ст. н.е.	1982 р.	к. і. н. П. І. Хавлюк	№ 75 20.02.1985 р.
7.	Поселення трипільської культури	с. Дяківці	III тис. до н.е.	1976 р.	к. і. н. П.І. Хавлюк	№ 96 17.02.1983 р.
8.	Поселення черняхівської культури	с. Дяківці	II-IV ст. ст. н.е.	1967 р.	к. і. н. П. І. Хавлюк	№ 96 17.02.1983 р.
9.	Зарубинецьке поселення	с. Журавне	II ст. до н.е., I ст. н.е.	1982 р.	к. і. н. П. І. Хавлюк	№ 75 20.02.1985 р.
10.	Слов'янське поселення	с. Журавне	VI-VII ст. ст. н.е.	1982 р.	к. і. н. П. І. Хавлюк	№ 75 20.02.1985 р.
11.	Поселення зарубинецької культури	с. Залужне	II ст. до н.е.	1986 р.	к. і. н. П. І. Хавлюк	№113 20.05.1988 р.
12.	Поселення трипільської культури	с. Залужне	III тис. до н.е.	1986 р.	к. і. н. П. І. Хавлюк	№227 26.06.1987 р.
13.	Скіфське городище	с. Кам'янка	VII-III ст. ст. до н.е.	1982 р.	В.Д. Гопак	№ 75 20.02.1985 р.
14.	Поселення трипільської культури	с. Кільянівка	III тис. до н.е.	1986 р.	к. і. н. П.І. Хавлюк	№227 26.06.1987 р.
15.	Поселення зарубинецької культури	с. Кільянівка	II ст. до н.е., II ст. ст. н.е.	1986 р.	к. і. н. П.І. Хавлюк	№227 26.06.1987 р.
16.	Поселення трипільської культури	с. Кусиківці	III тис. до н.е.	1986 р.	к. і. н. П.І. Хавлюк	№227 26.06.1987 р.
17.	Слов'янське	с. Кусиківці	V-VI ст.	1986 р.	к. і. н.	№227

	поселення		ст. н. е.		П.І. Хавлюк	26.06.1987 р.
18.	Поселення трипільської культури	с. Лісне	III-IV тис. до н.е.	1982 р.	к. і. н. П.І. Хавлюк	№ 75 20.02.1985 р.
19.	Поселення трипільської культури	с. Миколаївка	III-IV тис. до н.е.	1982 р.	В.Д. Гопак	№ 75 20.02.1985 р.
20.	Поселення трипільської культури	с. Миколаївка	III-IV тис. до н.е.	1982 р.	В. Д. Гопак	№ 75 20.02.1985 р.
21.	Слов'янське поселення	с. Олександрівка	VIII-IX ст. ст. н.е.	1982 р.	к. і. н. П.І. Хавлюк	№ 75 20.02.1985 р.
22.	Слов'янське поселення	с. Олександрівка	VI-VII ст. ст. н.е.	1982 р.	к. і. н. П.І. Хавлюк	№ 75 20.02.1985 р.
23.	Поселення білогрудівської культури	с. Пеньківка	XI-IX ст. ст. до н. е.	1982 р.	В. Д. Гопак	№ 75 20.02.1985 р.
24.	Поселення білогрудівської культури	с. Пеньківка	XI-IX ст. ст. до н. е.	1982 р.	В. Д. Гопак	№ 75 20.02.1985 р.
25.	Слов'янське городище	с. Сосни	X-XI ст. ст. н. е.	1969 р.	к. і. н. П.І. Хавлюк	№313 10.06.1971 р.
26.	Скіфське городище	с. Уладівка	VII-VI ст.ст. до н.е.	кін. XIX ст.	археолог Є. Сецинський	№313 10.06.1971 р.
27.	Поселення зарубинецької культури	с. Уладівка	II ст. до н.е., II ст. н.е.	1981 р.	В. Д. Гопак	№ 75 20.02.1985 р.
28.	Слов'янське поселення	с. Уладівка	XI-XII ст. ст. н. е.	1981 р.	В. Д. Гопак	№ 75 20.02.1985 р.

4.5. Центри прикладного мистецтва та ремесел Літинського району

Глибокої давнини сягає на Літинщині декоративно-прикладне та образотворче мистецтво. Воно нерозривно поєднано з магічно-обрядовою і господарською діяльністю людини. Нині на Літинщині працює 138 майстрів народного мистецтва.

Мистецтво розписувати яйця передається з покоління в покоління. Олена Осечук та її донька Олена Шевчук на селі мають добру славу писанкарів. Їх орнамент здебільшого рослинний. Та, власне, саме такий і властивий для Поділля. Олена Шевчук вже багато років вчить розписувати писанки школярів місцевої школи. Є у Олени ще дві сестри Галина та Надія. Одна мешкає в с. Осалинка, а друга – у Літині. Вони також займаються писанкарством і дітей своїх вчать, і онуків цьому давньому народному мистецтву.

Хата Любові Кулик, з цього ж села, неначе музей – уся у вишивці. За важкою сільською працею, ніколи не розлучалася з мистецтвом вишивки, залишивши на полотні вишите рідне село, яке запам'яталося з дитинства, ще початку ХХ ст. Діти, як спогад про неньку, зітканого материнськими руками не чіпають. Донька Л.Кулик, Надія захоплюється в'язанням крючком. Ці диво-мережива також є окрасою їхньої оселі.

Гарні ззовні і на смак короваї, тістечка, торти випікає Любов Даценко з с. Журавне. До речі, серед односельчан вона користується повагою ще й за вміле куховарство. Тож чи то весілля, чи проводи в армію, похорони – за головну куховарку кличуть Любов Даценко.

У с. Миколаївка проживає знаний бджоляр Микола Буткалюк. Неординарне мистецтво – птахи щастя – творить архітектор з Літина Леонід Яковчук. Цей промисел із північної Росії, але автор його українізував і замість сосни використовує рідну нашій землі вербу.

Автентичні фольклорні твори дарують аматорські колективи сіл Багринівці та Бруслинів, дашковецький ансамбль «Мальви», троїсті музики з с. Гончарівка [55].

4.6. Твори монументального мистецтва Літинського району

Літинський район не багатий на пам'ятки монументального мистецтва. Лише два пам'ятники можуть порадувати око допитливого туриста. Перший пам'ятник – **Миколі Івановичу Пирогову**, розташований у районному центрі – Літині, на території районної лікарні. Встановлено його 1999 року, і рішенням районної ради № 183 від 24.05.2000 р. взято під охорону. Пам'ятник Миколі Івановичу Пирогову виконано із бронзи і граніту, досвідченим скульптором і митцем М. Площанским. Бюст пам'ятника сягає 1,2 м заввишки, а постамент, на якому він стоїть – 2 м.

Микола Іванович Пирогов – всесвітньо відомий хірург, анатом і педагог. Саме він створив перший атлас топографічної анатомії людини і є засновником військово-польової хірургії, крім того він започаткував використання анестезії при оперативних втручаннях. М.І. Пирогов був Член-кореспондентом Петербурзької академії наук, професором, доктором медицини.

Мало хто знає, що видатний хірург і новатор був тринадцятою дитиною у сім'ї і вже у 14 років вступив на медичний факультет Московського університету. Після отримання диплому, М.І. Пирогов ще декілька років вчився за кордоном.

Вже у 26 років він став професором. Під час докторантури він брав участь у ліквідації епідемії холери, побачив багато смертей від неї, на основі цього зробив багато замальовок посмертних змін в м'язах померлих від холери, які згодом згрупував у відповідному атласі. Пирогов розробив низку цілком нових прийомів, завдяки чому йому вдавалося частіше, ніж іншим хірургам, уникати ампутації кінцівок. Один із таких прийомів й досі називають «операцією Пирогова» [64].

Найважливішою заслугою Пирогова є запровадження цілком нового методу догляду за пораненими. Він полягав у тому, що поранених ретельно відбирали вже на першому перев'язувальному пункті і залежно від тяжкості поранень одні з них підлягали негайній операції в польових умовах, а інших,

з легшими пораненнями, евакуювали вглиб країни для лікування в стаціонарних військових шпиталях. Тобто Микола Пирогов запропонував тактику медичного сортування, яку продовжують застосовувати у випадку великих боїв і сьогодні. Пирогова справедливо вважають засновником спеціального напрямку в хірургії, відомого як військова хірургія.

Де б не був Микола Пирогов, він проводив безплатну хірургічну діяльність, при цьому усі мали стояти в одній черзі. Відомим є факт, що якимось на прийом до Пирогова приїхав калузький губернатор з дружиною Олександрою Смирновою-Россет, однак лікар порадив їм стати в загальну чергу. Красуня-губернаторша спочатку лаялася, потім розвернулася й поїхала, щоб ... повернутися й стати в чергу.

Дуже цікаво, що Микола Іванович двічі на тиждень з восьмої ранку до восьмої вечора приймав бідняків безкоштовно. Після операції він завжди ховав руки в кишені, щоб йому не надумали платити [2].

Основне значення діяльності Пирогова полягає в тому, що своєю самовідданою і здебільшого безкорисливою працею він перетворив хірургію на науку, озброївши лікарів науково обґрунтованою методикою оперативного втручання [40].

Другий пам'ятник встановлено на честь двічі Героя Радянського Союзу **А.Г. Цимбалюка**. Розташований він у селі Багринівці на території загальноосвітньої школи. Цей пам'ятник теж виконано із бронзи і граніту тим самим скульптором.

Цимбалюк Андрій Григорович народився 14 грудня 1922 у селі Багринівці Літинського району Вінницької області і помер 3 жовтня 1943. Вояк Червоної Армії, Герой Радянського Союзу, гвардієць-артилерист.

В роки Великої Вітчизняної війни воював на Західному та Воронізькому фронтах. Командир гармати 22-ї гвардійської мотострілецької бригади (6-й гвардійський танковий корпусу, 3-я гвардійська танкова армія, Воронізький фронт) гвардії сержант Цимбалюк Андрій Григорович з розрахунком гармати 24 вересня 1943 року прикривав вогнем переправу

підрозділів бригади через р.Дніпро в районі села Григорівка Канівського району Черкаської області [65].

3 жовтня 1943 року при відбитті контратаки противника на плацдармі відважний гвардієць-артилерист загинув. Похований в братській могилі села Григорівка. Указом Президіуму Верховної Ради СРСР від 10 січня 1944 року за зразкове виконання бойових завдань командування на фронті боротьби з німецько-фашистськими загарбниками та проявлену при цьому мужність та героїзм гвардії сержанту Цимбалюку А. Г. посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу і нагороджено орденом Леніна.

На честь вшанування пам'яті Героя названа вулиця та школа в його рідному селі Багринівці, в місцевій школі встановлено погруддя [59].

4.7. Історико-культурний туристично-рекреаційний потенціал сіл Літинського району

Дяківці. Окрасою Літинщини, де також можна спокійно відпочити від міської метушні та дізнатися чимало цікавого є старовинне село Дяківці, перші згадки про яке належать до XIII ст. Поселення входило колись до Болохівської землі. Розкинулося воно по обох берегах річки Безим'янки, лівої притоки Згару, за 18 км на захід від районного центру.

Село лежить при самісінькій провідній трасі, що з'єднує Вінниччину із західними областями. А визначні Дяківці тим, що вони подарували світові видатного письменника.

Саме у цьому селі 1912 р. народився Михайло Панасович Стельмах, що прославився перш за все, як знавець найтонших порухів душі простої людини. Він – автор багатьох відомих творів, серед яких «Велика рідня» «Хліб і сіль», «Правда і кривда», «Кров людська – не водиця» «Гуси-лебеді летять», «Щедрий вечір» та багато інших. Саме він перший почав публічну розмову про факт «незрозумілого» голоду 1932-1933 рр. в Україні ще у глухі брежнєвські часи. У творі «Чотири броди» (1978) він примушує українське

суспільство згадати про його жертви, вказує на тих, хто брав участь в організації штучного голоду на селі [66].

Мабуть тільки він міг написати 1973 р. некролог пам'яті українського поета, в'язня ГУЛАГу – Олеся Журбу.

М. Стельмах свого часу чимало зробив для розквіту своєї «криниці душі». Приміром на кошти із його Шевченківської премії було збудовано сільську школу. Свято бережуть односельці пам'ять про свого славетного земляка. Є у Дяківцях вулиця письменника, в одному з дворів стоїть доглянута отча хата і стара дідівська клуня. А до 77-ї річниці від дня народження майстра слова був відкритий у селі літературний музей його імені. За рішенням Вінницької обласної ради літературно-меморіальний комплекс М.Стельмаха внесено до списку перлин Поділля (рис. 4.6).

Рис. 4.6. Меморіальна садиба М.П.Стельмаха, с.Дяківці

Є ще одне пам'ятне місце у Дяківцях. Це місцевість біля Михайлівського хутора. Саме у період війни за один день тут було

розстріляно три сотні євреїв. Очевидці розповідають, що після злочину земля на тому місці ще три дні ворушилася, стогнала і ридала [67].

До війни у селі була церква, яка вважалася давньою історичною пам'яткою, а одного разу до неї навіть навідувався сам Микола II. На жаль, вона була зруйнована під час військових дій.

Дашківці. У мальовничому с. Дашківці 1877 р. народився і провів свої дитячі роки відомий радянський економіст, академік С. Г. Струмилін. Його наукова діяльність вражала сучасників своєю багатогранністю, широтою творчих пошуків, феноменальною працездатністю. Станіслав Густавович зробив значний внесок у розвиток різних галузей економічної науки, зокрема статистики, методів планування та економіки праці.

А ще це село славиться своїми чудовими садами та смачними червонобокими яблуками, не модифікованими і кропленими багато разів, а справжніми, інколи з червоточиною, проте екологічно чистими і надзвичайно запашними.

Кам'янка. Жителі мальовничої Кам'янки з повагою згадують ім'я останнього власника села, генерал-губернатора Федора Трепова, за якого тут була збудована церковно-приходська школа, дворічна семінарія, церква, магазин, два великих млини – водяний і паровий, з'явилося електричне освітлення. Він навіть заснував у селі банк, де селяни могли взяти кредит для купівлі худоби та реманенту. А от у корчмі – розпорядився встановити два котли для кип'ятіння води, щоб люди більше пили чай, аніж горілку.

У Кам'янці, що розташована на масивному граніті, з криницями та водою завжди було важко. Ф.Трепов вирішив і цю важливу проблему мешканців. Він запросив з Києва саперів, які, підриваючи гранітну товщу, добралися до води на глибині більше 20 м. З того часу, п'ючи прохолодну і смачну воду, жителі добрим словом згадують Трепова [68].

Тож кам'янчани, під час масових пограбувань і спалення панських садиб у навколишніх селах, не дозволили понівечити садибу Федора Федоровича Трепова. Завдяки цьому дотепер збереглися його палац,

криниця, склеп з пам'ятником, школа. Цікаво, що збудований Треповим сільський православний храм розписував видатний російський живописець Віктор Михайлович Васнецов.

Майдан-Борківський. У с. Майдан-Борківський (нині Українка) народився видатний український художник і педагог Хома Станіслав Буяльський, якому випала честь розписувати Олександрійський костюл у Києві.

Уладівка. Багате на історичні пам'ятки й с. Уладівка, яке у письмових джерелах вперше згадується в 1570 р. Неподалік села збереглося городище скіфських часів. За часів володіння ним славнозвісного роду Потоцьких, у 1860 р. на північно-західній околиці села збудували цукровий завод [55].

Отже, для розвитку туризму, особливо пізнавального, велике значення мають пам'ятки історії, архітектури та культури. Літинський район має значний історико-культурний туристичний потенціал, здатний здивувати та зацікавити навіть найбільш вибагливих любителів сивої давнини та культурного насліддя нашого народу.

Літинський район, як і кожен куточок України, має своє неповторне обличчя і долю, славний історичними та культурно-мистецькими традиціями, відомими постатями, працелюбними людьми. Це земля, славу якій принесли народний месник Устим Кармелюк, письменник, поет, драматург, фольклорист, лауреат Державної премії України ім. Т.Г. Шевченка Михайло Панасович Стельмах [69].

На досліджуваній території розташовано 52 пам'ятки історії, 4 пам'ятки архітектури, 18 пам'яток археології, деякі з яких датуються ще IV-III тис.до н.е., 2 пам'ятки монументального мистецтва, 2 музеї, центри прикладного мистецтва та ремесел. Крім районного центру, смт Літин, села Літинського району містять багато цікавинок, які допоможуть українським та іноземним туристам зануритися у атмосферу життя українського села, погортати сторінки історії, дізнатися багато про звичаї та традиції і відчутти свою приналежність до української культури.

РОЗДІЛ 5. ІНФРАСТРУКТУРНІ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ ЛІТИНСЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

5.1. Заклади торгівлі та ресторанного бізнесу

Гарно провівши час, відпочивши і набравшись нових вражень, туристи, як правило, хочуть привезти із собою додому щось на згадку. Маленькі подаруночки родичам і друзям – це також складова частина вдалої відпустки. Отож, торгівля сувенірами, самобутніми товарами, притаманними певному регіону є невід’ємною частиною соціальних рекреаційних ресурсів.

Біля Літина майже на автошляху Львів-Кіровоград-Знам’янка розташований ринок сувенірних товарів, де можна придбати безліч самобутніх виробів народних умільців, майстрів з лозоплетіння, гончарства, килимарства, вишивки. Також є сувенірні крамниці «Консул» по вул. Леніна, «Гурова криниця» по вул.Хмельницьке шосе і «Олень» по вул. Хмельницьке шосе. Тож туристи мають широкий вибір сувенірів на будь-який смак.

У досліджуваному районі є багато крамниць, тож туристи без жодних труднощів зможуть придбати свіжі продукти та речі першої необхідності. Так, наприклад, у самому Літині є «Гастроном» по вул. Леніна, магазини «Поділля» по вул. Леніна, «Консул» по вул. Леніна, «Продукти» по вул. Леніна, «Продукти» – по вул. Радянській, «Мінімаркет» по вул. Радянській.

У Літинському районі сфера ресторанного бізнесу є достатньо розвиненою. Тут велика кількість ресторанів, барів, кафе, які використовуються для відпочинку з друзями та святкування важливих подій у житті. Майже у кожному селі є кафе або бар. У смт. Літин їх аж 11. Найпопулярнішими закладами сфери ресторанного бізнесу у районному центрі є:

- Кафе – магазин „Оболонь” вул. Леніна, 14
- Відео-бар – вул. Леніна, 8
- Кафе-кулінарія – вул. Леніна
- Кафе-бар «Літа» – вул. Фабріціуса

- Кафе-бар «Еліт» – вул. Крупська, 4
- Кафе «Едем» – вул. Радянська
- Кафе «Кармен» – вул. Радянська
- Кафе «Едем» – вул. Сосонське шосе
- Кафе «Олень» – Хмельницьке шосе
- Кафе «Тет-а-тет» с. Радянське, вул. 1 Травня
- Кафе «Гурова криниця» – Хмельницьке шосе

За межами районного центру найбільшою популярністю користуються:

- Кафе-бар «Корона» – с. Селище, вул. Леніна
- Кафе «Гавань» – Рибаче
- Кафе-бар «Транзит» – с. Дяківці, вул. Берегова, 1

5.2. Лікувально-оздоровчі заклади

Літинське районне територіальне медичне об'єднання налічує 46 фельдшерсько-акушерських пунктів, 5 лікарських амбулаторій, 3 сільські дільничні лікарні та центральну районну лікарню. Мережа лікарняних закладів району нараховує 235 ліжок. Поліклінічні заклади мають потужність 520 відвідувачів в зміну. Забезпеченість населення лікарнями на 10 тисяч чоловік становить 57,1 ліжок, а поліклінічними закладами 80,2 відвідувачів на зміну [4].

Літинська центральна районна лікарня розташована по вул.Пирогова,17. Там діють:

- Поліклініка;
- Клінічно-діагностична лабораторія;
- Терапевтичне відділення;
- Інфекційне відділення;
- Неврологічне відділення;
- Акушерсько - гінекологічне відділення;
- Ендоскопічний кабінет;
- Рентгенологічне відділення;

- Хірургічне відділення;
- Зубопротезна лабораторія
- Аптека
- Стаціонар
- Кабінет функціональної діагностики
- Кабінет платних медичних оглядів
- Фізіотерапевтичний кабінет
- Дитяче відділення
- Кабінет ультразвукового дослідження
- Наркологічний кабінет поліклініки
- Жіноча консультація поліклініки
- Кабінет масажу
- Кабінет лікувальної фізкультури
- Відділення екстренної (невідкладної) медичної допомоги

У Літинській центральній районній лікарні є стоматологічне відділення, крім того місцеві жителі і туристи, у яких є проблеми з зубами можуть відвідати:

- стоматологічний кабінет Літинської ЦРЛ;
- стоматологічний кабінет с.Дяківці;
- стоматологічний кабінет с.Уладівка;
- стоматологічний кабінет с.Багринівці;
- стоматологічний кабінет с.Дашківці;
- стоматологічний кабінет с.Івча;
- стоматологічний кабінет с.Кожухів;
- стоматологічний кабінет с.Малинівка;
- стоматологічний кабінет с.Пеньківка;
- стоматологічний кабінет с.Вербівка [34] (рис. 5.1)

Отже бачимо, що у районній лікарні можна отримати повний спектр медичних послуг. Крім того, в медичних закладах району регулярно відбуваються підвищення кваліфікації працівників, капітальні ремонти та

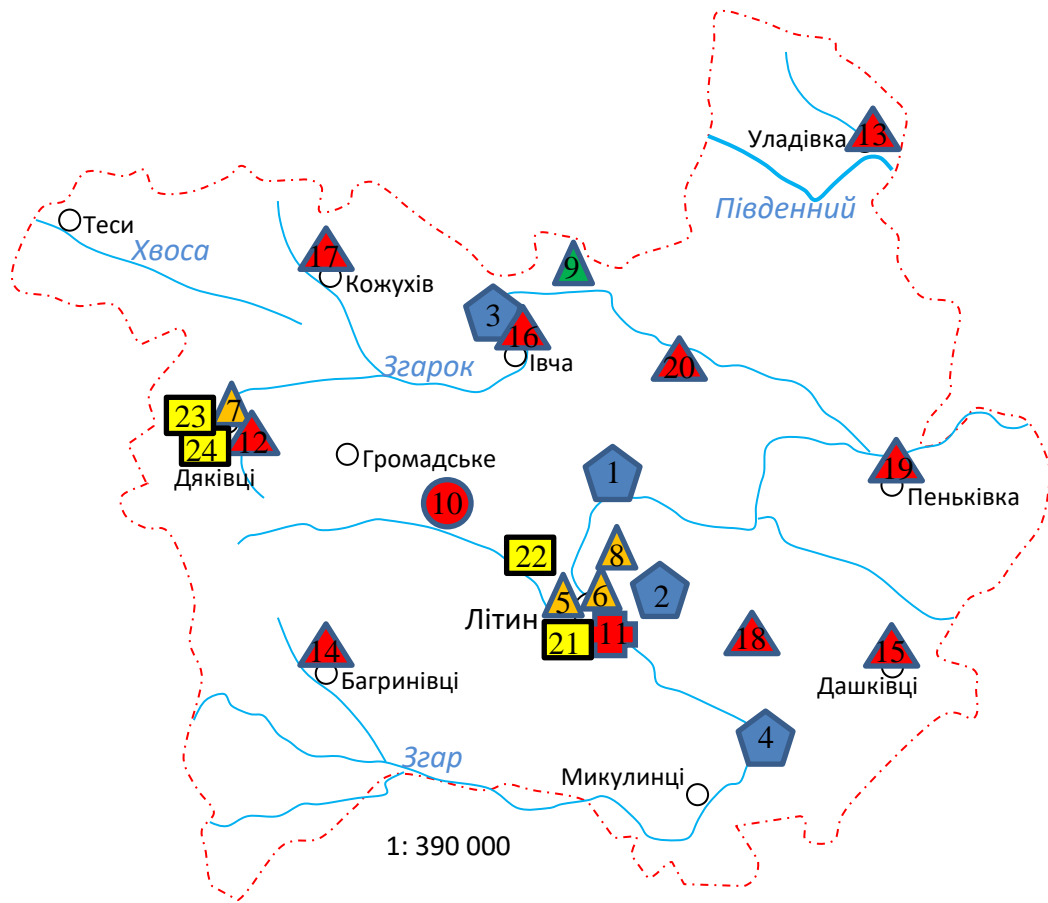

Рис. 5.1. Інфраструктурні туристично-рекреаційні ресурси Літинського району Вінницької області

- 1- Оздоровчий табір «Казкова долина»
- 2 - Комплекс відпочинку "Батерфляй"
- 3 -Рекреаційний комплекс «Паламаренково»
- 4 - Військово-мисливське господарство "Петрик"
- 5- Готель-кафе «Літа»
- 6 - Двозірковий готель «Двір Літинський»
- 7- Двозірковий готель «Транзит»
- 8- Кафе-бар «Корона»
- 9 - "Кам'янецька садиба "Ненькина колиска", с. Кам'янка
- 10 - Ринок сувенірних товарів на автошляху Львів-Кіровоград-Знам'янка
- 11- Літинська центральна районна лікарня
- 12- стоматологічний кабінет с.Дяківці;
- 13 -стоматологічний кабінет с.Уладівка;

- 14- стоматологічний кабінет с.Багринівці;
- 15 - стоматологічний кабінет с.Дашківці;
- 16 - стоматологічний кабінет с.Івча;
- 17 - стоматологічний кабінет с.Кожухів;
- 18 - стоматологічний кабінет с.Малинівка;
- 19 - стоматологічний кабінет с.Пеньківка;
- 20 - стоматологічний кабінет с.Вербівка

 АЗС

- 21 - АЗС «Укрнафта», смт Літин;
- 22 - АЗС «Окко», с. Сосни;
- 23- АЗС «Лукойл», с. Дяківці
- 24 - АЗС «SHELL», с. Дяківці

оновлення обладнання та матеріальної бази медичних закладів. Так, наприклад, 21 листопада 2017 року після капітального ремонту було урочисто відкрито неврологічне відділення комунальної установи Літинської районної ради «Літинська центральна районна лікарня». Ремонтні роботи було розпочато у серпні 2017 року. Кошторисна вартість ремонту склала 11877289,05 грн. З них 800 тис. грн. було виділено з державного бюджету, решта – з районного [1].

Якщо комусь раптом знадобилися ліки, у Літині є 4 аптеки, одна з яких розташована в приміщенні районної лікарні [70].

На території Літинського району розміщений усім відомий оздоровчий табір «Казкова долина». Уже сама назва табору говорить за себе.

Казкова долина є маленьким світом дітей віком 7 - 16 років (учнів 1-11 класів), які полюбили його за:

- Багаторічні традиції (які набувають розвитку та передаються від однієї зміни до другої);

- Щоденні заходи для всіх вікових груп (концерти, огляди художньої самодіяльності, спортивні та мистецькі змагання, конкурси на ерудованість, колективні творчі справи, дискотеки).

- Повноцінне якісне харчування (протягом дня діти 5 разів отримують різноманітні смачні страви від висококваліфікованих кухарів, свіжі овочі та фрукти).

Територія табору розташована у сосновому лісі, отож повітря не просто свіже і чисте, а лікувальне. Важко переоцінити роль хвойного лісу у лікуванні та профілактиці захворювань дихальної системи, тож діти у таборі мають змогу не тільки відпочити, але і оздоровитися, підняти рівень імунітету та окріпнути. Крім того, територія «Казкової долини» має зручне та компактне розташування, що дозволяє швидко дістатись до потрібної точки, все необхідне знаходиться поруч. У центрі знаходиться ігровий майданчик та великі альтанки на березі озера (рис. 5.2).

Рис. 5.2. Територія табору «Казкова долина»

Діти проживають в одноповерхових цегляних будиночках (від 3 до 14 дітей в кімнаті) разом з вихователями. Хлопчики та дівчатка поселяються в різних будиночках.

На території є артезіанська свердловина та обладнано фонтанчики для пиття. Цілодобово працює медпункт, де кваліфіковані лікарі у будь-який час готові надати необхідну допомогу.

У табірній програмі безліч веселих ігор і цікавих забавок. На території обладнано футбольне поле, майданчики для волейболу та бадмінтону, тенісні столи, лісова доріжка з перешкодами, став для спортивної риболовлі.

Літній театр щоденно збирає дітей на незабутні концерти та вистави. Тут проводяться дитячі виступи КВН. А гардеробу з більш як п'ятсот сценічних костюмів позаздрять і дорослі артисти.

В просторій столовій запроваджено п'ятиразове харчування. Діти щоденно отримують необхідні молочні, м'ясні, рибні страви, найсвіжіші овочі та фрукти. І звичайно солодоші [30].

5.3. Рекреаційні комплекси

Одним з найпривабливіших місць відпочинку для туристів, особливо у літній період, є **комплекс відпочинку "Батерфляй"** розташований у Літинському районі на березі ставка поряд з трасою Е- 50 в 20 км від Вінниці у напрямку до Літина (рис.5.3).

Заміський комплекс "Батерфляй" повністю облаштований для комфортного відпочинку далеко від міської суєти. До послуг гостей номери різних категорій, кожен з яких обладнаний кондиціонером, супутниковим ТВ і ванною кімнатою. Безкоштовний Wi-Fi доступ є по всій території. У СПА-салоні доступні косметичні процедури, фінська сауна, хамам, баня на дровах, масаж.

На території комплексу розміщується 3 басейни, 2 з яких відкритих і 1 закритий, а також дитячий басейн. Для найменших гостей обладнані дитячий майданчик, батут, гойдалки, каруселі, ляльковий театр, проводяться спортивні турніри, дитячі дискотеки, естафети на свіжому повітрі, квест, інтелектуальні естафети та багато іншого.

Рис. 5.3. Заміський комплекс "Батерфляй"

У комплексі "Батерфляй" передбачено широкий вибір розваг: спортивний майданчик та обладнання для гри в баскетбол, волейбол, футбол, бадмінтон, настільний теніс, пейнтбол, стрільба в тирі з лука, арбалета і пневматичної гвинтівки, катання на квадроциклі, катамарані і каяку, риболовля. У вишуканому ресторані на вибір гостей пропонуються різноманітні страви європейської кухні [32].

Комплекс відпочинку «Батерфляй» - хороше місце і для сімейного відпочинку, і для відпочинку з друзями. Широкий спектр розваг, привітний персонал, якісне обслуговування, комфортні умови можуть задовільнити навіть найбільш вимогливих туристів.

Для відпочинку на мальовничій природі з рибною ловлею в двох кілометрах від с. Трибухи, біля соснового лісу, площею 27 га, з яких 8 займає ставок, розташований **рекреаційний комплекс «Паламаренково»** (рис. 5.4). Туристам надаються в оренду будиночки: влітку функціонує 5 будиночків,

взимку можна розраховувати на 2. Крім того, для любителів рибної ловлі є човни.

Рис. 5.4. Рекреаційний комплекс «Паламаренково»

У рекреаційному комплексі «Паламаренково» на вас чекають:

- захоплюючі прогулянки мальовничими місцями верхи на конях,
- зоопарк з екзотичними тваринами,
- незабутні враження і емоційне розвантаження від гри в пейнтбол,
- справжня російська баня,
- чудові комфортні номери з усіма зручностями, де можна відпочити після цікавих подорожей [28].

У відпустці люди заради гарного відпочинку часто їдуть до закордонних див, за сім морів. Але й на Вінниччині є місця, де можна пречудово відпочити. Приклад - **військово-мисливське господарство**

"Петрик" у Літинському районі. Чого лише вартий справжній водоспад під греблею! А на озері у вітряну погоду навіть катаються на вітрильниках

Одна з перших дивин господарства - гуси. Не домашні, а справжні дикі гуси. В'їжджаючи туди машиною, біля адмінприміщень та місць відпочинку спершу бачиш великий просторий вольтер - озеро, куди закачують воду. А там ходять чотири сірі дикі гусаки.

Директор господарства, Сергій Сіваченко, розповідає, що він підібрав чотирьох гусей-підранків із полювань, підлікував та залишив у себе, лише крила їм обрізали, так і живуть вони у військово-мисливському господарстві. Птахи, ще здалека забачивши директора, з радісним гелготінням біжать і навіть махають обрізаними крилами, намагаючись швидше долетіти до решітки. Тут у них і вода, і саморобне гніздо-притулок. А окрім цього, у своєрідному міні-озері живуть і черепахи.

Озеро у Петрику чимале, його площа - 500 гектарів. Тут і щуки, і судаки, і коропи, й окуні, і плотва - є що ловити. Окрім цього, працівники господарства зариблюють озеро раз на рік, розводячи рибу у спеціальних ставках-розплідниках. Рибалити тут дозволяють і вудкою, і з човна, і на льоду - ловити можна цілий рік. Недарма саме в Петрику проходять урочисті змагання, присвячені Дню рибалки.

Славляться місцеві водойми і птахами: качками, гусьми - тут чудове полювання. А у лісових угіддях господарства "Петрик" є лосі, кабани, козулі, зайці, кам'яні куниці. На водоймах не рідкість бобри та ондатри. Бобри вільно гатять там свої міні-греблі та будують чималі хатки. Працівники господарства постійно ведуть боротьбу із бракон'єрами та допомагають тваринам і птахам. Усього площа угідь Петрика - 18 тисяч гектарів разом із трьома тисячами гектарів заказника.

Чималі за площею острови Даманський, Кінський та Любові розташовані посеред озера. На острові Любові можна переночувати: там і пристань, і курені, у куренях є лавочки, стільчики, копиці сіна, зарості малини неподалік. Даманський острів назвали так, бо там узимку багато

лисів, а влітку - качок. Часто лиси зимою по льоду туди переходять і оселяються, а влітку качки прилітають. Там і на лиса, і на качок хороше полювання, як і на тому острові біля кордону з Китаєм. А на Кінському острові люди ще донедавна коней пасли, і їх на ніч там плутали, залишали. Тепер його облюбували дикі гуси.

Справжній водоспад б'є з-під греблі, що веде від озера до ставків-риборозплідників. У два канали безперервно б'ють потужні струмені води: бризки, піна, райдуга на сонці. Далі - велике каміння, валуни - як у Карпатах. І кожен, хто відвідує Петрик, обов'язково намагається постояти під потоком води з водоспаду. Вода тут має певні лікувальні властивості. Так багато відвідувачів позбулися відкладення солей і втратили зайву вагу. У теплі дні вишиковується ціла черга машин та відвідувачів біля водоспаду (рис. 5.5).

Рис. 5.5. Водоспад з-під греблі, військово-мисливське господарство "Петрик"

Петрик відомий не тільки любителям полювання та риболовлі. Відпочивають тут і галасливою компанією, і у вузькому колі друзів. Можна взяти напрокат і човни, і катамарани [56].

5.4. Підприємства побутового обслуговування

Крім рекреаційних комплексів «Паламаренково», «Батерфляй» і «Петрик», які крім розваг і відпочинку пропонують також і проживання, на досліджуваній території є 4 готелі:

- **Готель-кафе «Літа»** у смт Літин, який пропонує відвідувачам безкоштовне паркування і якісний вай-фай. Що приємно – у закладі заборонене паління (рис. 5.6).

- **Двозірковий готель «Двір Літинський»** - розташований в селищі Літин. На території надається власна безкоштовна парковка. Всі номери з окремою ванною кімнатою, оснащені телевізором з плоским екраном і супутниковими каналами. На відміну від попереднього готелю, цей заклад пропонує цілодобове обслуговування і дозволяється розміщення з тваринами.

Рис. 5.6. Готель «Літа», смт Літин

- **Двозірковий готель «Транзит»** у селі Дяківці, який має бар, ресторан, підходить для відпочинку з дітьми і має багато позитивних відгуків від відвідувачів [17].

Рис. 5.7. Кафе-бар «Корона» у с. Селище

- **Кафе-бар «Корона»** у с. Селище. Готель пропонує номери на 1-4 особи. В кімнатах є безкоштовний Wi-Fi, супутникове TV холодильники, санвузли. На першому поверсі готелю знаходиться кафе, яке працює з 7:00 до 24:00, де відвідувачам пропонуються смачні та корисні страви. Для дружньої вечірки є 2 окремих невеликих будиночки з камінами, а для романтичної вечері або ділової зустрічі – окремі кабінки (рис. 5.7) [31].

Якщо у вас закінчилися гроші або ж вам потрібно здійснити якісь фінансові операції, у Літині функціонує 4 банківські відділення:

- «Ощадбанк» – вул. Леніна, 6;
- «Приватбанк» – вул. Леніна, 36,
- «Райффайзен банк Аваль» – вул. Фабріціуса, 24;
- «Укрсоцбанк» – вул. Леніна, 32.

Також відділення «Ощадбанку» є у селі Уладівка

Крім того, у районному центрі є 5 банкоматів «Райффайзен банку Аваль» і 1 банкомат «Приватбанку» (рис. 5.8).

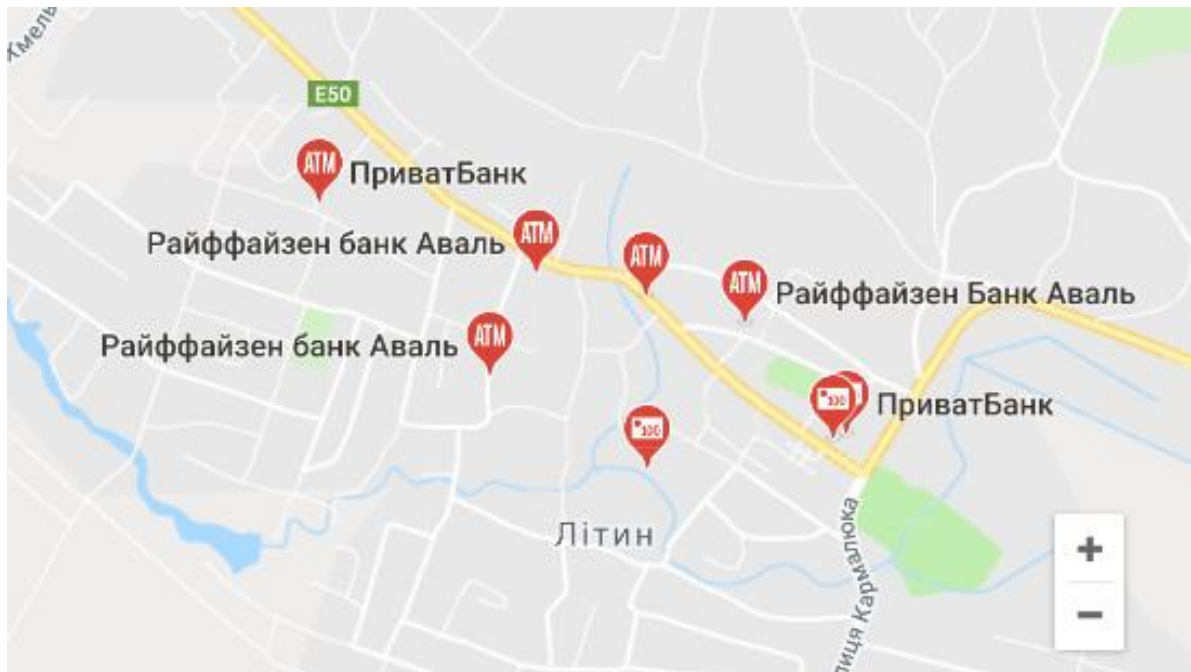

Рис. 5.8. Відділення банків і банкомати Літинського району

Для зв'язку і відправлення посилок туристам стануть у нагоді відділення «Укртелекому», відділення «Укрпошти», а також відділення «Нової пошти» у смт Літин.

Місцеві мешканці і туристи можуть скористатися послугами двох страхових компаній: АТ «Українська пожежно-страхова компанія» і страхової компанії «Оранта».

У Літинському районі велика кількість перукарень та закладів краси. Зокрема у самому Літині є 2 перукарні: «Світанок» – вул. Леніна, 36 і «Галина» – вул. Радянська, 7 (автовокзал). Тут рідко бувають черги, тому що є значна кількість працівників-професіоналів. У перукарнях роблять всі види стрижок, зачісок, біозавики, мелірування, колорування, нарощення волосся, манікюр, педикюр, нарощування та розпис нігтів. Тому будь-які туристи можуть скористатися послугами даних закладів, якщо під час відпочинку бажають залишатися красивими.

У Літинському районі є 4 заправки – АЗС «Укрнафта» у смт Літині на вул. Радянській, заправка «Окко» у селі Сосни, АЗС «Лукойл» і «SHELL» у селі Дяківці

У районі діє також 35 клубних установ. з них — 5 сільських та 1 районний будинок культури, 43 бібліотеки, в тому числі центральна районна та дитяча бібліотеки, районний кінотеатр. В райцентрі розташований парк культури і відпочинку.

5.5. Садиби зеленого туризму

Сільський зелений туризм на початку ХХІ ст. — один із найперспективніших видів відпочинку у Подільському регіоні. Для сільських мешканців цей вид туризму є найкращим стимулом для започаткування й розвитку підприємницької діяльності, що дає додаткові прибутки та підвищує рівень зайнятості членів сільських родин. Крім цього, діяльність сільських громад з організації агрорекреаційного сервісу стимулює облаштування сільських осель та благоустрій сільської місцевості, створює додаткові шляхи наповнення місцевих бюджетів, перетворюється на вагомий чинник перспективного розвитку сільських територій. Один із його аспектів, зважаючи на сучасний стан соціально-економічного розвитку країни, — соціальний. Тому сільський зелений туризм слід розглядати як один із засобів диверсифікації джерел доходів сільського населення, як компонент комплексного розвитку сільських територій і сільської інфраструктури, а також як один із чинників стратегії подолання бідності в сільській місцевості [16].

У Вінницькій області є 30 агроосель зеленого туризму, де можна відпочити в альтанці за чашкою ароматного трав'яного чаю, спробувати разом із господинею спекти домашній хліб, чи зварити борщ, навчитися Петриківському розпису і просто побути в тиші, на природі.

Зелений туризм підійде тим людям, які хочуть відпочити якимось інакше: не на морі чи десь на курорті, а втекти подалі від міста і оселитися в автентичній українській хатині, приміром. Свіже повітря, мальовничі краєвиди і традиційна кухня — це тільки половина плюсів відпочинку. Приміром, для дітей загальноосвітніх шкіл Вінниччини пропонуються

відпочинков-пізнавальні програми «Цікаве село Гайове», де проводяться майстер – класи «Звідки береться молоко?», «Як виготовляється сир і сметана», випікання жайворонків із здобного тіста, виготовлення іграшок – мотанок із сухої трави або обгортки кукурудзи тощо.

Найбільш активними в розвитку сільського зеленого туризму є Барський, Вінницький, Гайсинський, Жмеринський, Літинський, Могилів-Подільський, Немирівський, Тиврівський та Ямпільський райони [28].

У Літинському районі є всі умови та екскурсійні можливості для розвитку сільського зеленого туризму, а саме: природна та культурна спадщина, історико-культурний комплекс, городища трипільської культури, пам'ятки архітектури і археології, парки, місця поширення народних ремесел, заказники, пам'ятки природи, садиби зеленого туризму.

Садиби зеленого туризму Літинського району пропонують туристам комфортне проживання, сімейний відпочинок, народну традиційну кухню, екологічно чисті продукти харчування, цікаве дозвілля.

"Кам'янецька садиба "Ненькина колиска", с. Кам'янка (рис. 5.9) надає туристам змогу:

- відчутти дихання історії курганів скіфів, палацу та парку (від Потоцького до Трепова) кінця 19 сторіччя;
- насолодитись каскадом ставків з білими лілеями на річці Згарок, чистим повітрям могутнього лісу та соснового бору, надзвичайної краси ландшафтами;
- пожити життям селян за звичаями минулого;
- провести час за риболовлею, мисливством, збиранням грибів та ягід, водними прогулянками, купанням.

Все це робить відпочинок насиченим та незабутнім. Місцеві кліматичні умови сприятливо впливають на органи дихання, серцево-судинну та нервову системи. Здорове харчування і чиста вода джерел нададуть додаткових сил на весь рік.

Спортивні захоплення туристів задовольнить спортивна площадка біля школи, котра збудована ще архітектором Артиновим в 1902 р. та розписана Васнецовим. Взимку пропонується катання на санях, ковзанах, лижах; ловля риби з під криги, мисливство та інше. Гуляння на святах зробить життя більш активним, а організм молодшим і здоровішим. Крім цього, агротуристам пропонується участь в природоохоронній акції «Посади своє дерево!». Місцеві люди стверджують, що це зробить життя нескінченно довгим і пам'ятним [5].

Рис. 5.9. Кам'янецька садиба "Ненькина колиска", с. Кам'янка

На жаль, у Літинському районі небагато садиб зеленого туризму, хоча досліджуваний регіон має всі ресурси для процвітання цього виду рекреації. В перспективі, можна було б створити не один десяток агроосель, у тому числі у селах Дяківці, Дашківці та Уладівка, які славляться не тільки

чудовою природою, але і багаті на історико-культурні пам'ятки. Також доречним є розвиток зеленого туризму у селах, де є центри прикладного мистецтва. Так, наприклад у селі Осалинка, де процвітає писанкарство, вишивка та в'язання мережива; у селах Багринівці, Бруслинів та Гончарівка, де лунають автентичні фольклорні твори у виконанні місцевих колективів, а також грають троїсті музики та у селі Миколаївка, де проживає знаний бджоляр Микола Буткалюк і туристи можуть спробувати справжній смак свіжо викачаного меду і познайомитися з усіма захоплюючими тонкощами бджолярства.

З метою розвитку та стимулювання зеленого та туризму Вінниччини загалом, депутати облради ухвалили «Програму розвитку туризму у Вінницькій області на 2017-2020 роки». Передбачені обсяги фінансування програми у 10,3 млн. грн. Кошти щороку виділятимуть з обласного (7,2 млн. грн.) та місцевих бюджетів [44].

В області діє громадська організація «Вінницький обласний осередок спілки сприяння розвитку сільського зеленого туризму» На базі Гаївського Будинку культури створено навчальний інформаційний центр Барського районного осередку спілки сприяння розвитку сільського зеленого туризму. А також тренінговий центр з розвитку підприємництва на селі. У районних центрах зайнятості проводяться семінари на тему: «Розвиток зеленого туризму на Поділлі» [28].

Отже, важливим фактором для належної організації туристичної діяльності є наявність соціальних або інфраструктурних туристично-рекреаційних ресурсів у регіоні. Адже туристам необхідні комфортні умови проживання і обслуговування, наявність кваліфікованої медичної допомоги і розважальних закладів для організації дозвілля.

Соціальна інфраструктура Літинського району представлена закладами торгівлі та ресторанного господарства, підприємствами побутового обслуговування, лікувально-оздоровчими закладами, базами відпочинку, садибами зеленого туризму тощо.

ВИСНОВКИ

1. Туристично-рекреаційні ресурси – це об'єкти та явища природного, природно-антропогенного, соціального походження, що використовуються для туризму, лікування, оздоровлення та впливають на територіальну організацію рекреаційної діяльності.

2. Літинський район має сприятливі фізико-географічні та соціально-економічні передумови для розвитку туризму. Не зважаючи на те, що на території області немає морів та високих гір, кожен бажаючий турист знайде для себе свій куточок для ідеального відпочинку. Географічне розташування, тисячі гектарів лісів створюють вигідні передумови для розвитку зеленого туризму на Літинщині, а значні природні ресурси та привабливі рекреаційні зони чекають на свого інвестора. Прекрасна природа, цікаве історичне минуле, економічний, науковий, мистецький потенціал Літинського району є привабливими для туристів.

3. В районі наявні всі види рекреаційних ресурсів: природні, історико-культурні та інфраструктурні. Серед природно-рекреаційних ресурсів найбільшу увагу до себе привертають пам'ятка загальнодержавного значення урочище «Дубина», заказник загальнодержавного значення «Дяківці», загальнозоологічний заказник державного значення «Згарський», Микулинецький орнітологічний заказник, гідрологічний заказник "Горбівецький", заповідні урочища місцевого значення «Літинське» та «Літинська дача», джерела «Сонячне» і «Польове».

4. Для розвитку туризму, особливо пізнавального, велике значення мають пам'ятки історії, архітектури та культури. Літинський район має значний історико-культурний туристичний потенціал. На досліджуваній території розташовано 52 пам'ятки історії, 4 пам'ятки архітектури, 18 пам'яток археології, 2 пам'ятки монументального мистецтва, 2 музеї (Літинський краєзнавчий музей імені Устима Кармалюка і Літературно-меморіальний музей Михайла Стельмаха), центри прикладного мистецтва та

ремесел. Крім районного центру, смт Літин, села Літинського району містять значні історико-культурні ресурси.

5. Соціальна інфраструктура Літинського району представлена закладами торгівлі та ресторанного господарства, підприємствами побутового обслуговування, лікувально-оздоровчими закладами, базами відпочинку, садибами зеленого туризму тощо. Досліджуваний район має досить розвинену мережу готелів, кафе, ресторанів, а також закладів торгівлі. Серед баз відпочинку варто відмітити рекреаційні комплекси «Батерфляй», «Паламаренково», а також військово-мисливське господарство «Петрик». На юних туристів чекає табір «Казкова долина». Садиби зеленого туризму Літинського району пропонують гостям комфортне проживання, сімейний відпочинок, народну традиційну кухню, екологічно чисті продукти харчування, цікаве дозвілля.

6. Наразі можна говорити про те, що Літинський район перспективний для розвитку нових видів рекреаційної діяльності. Його роль як рекреаційного центру зростатиме завдяки вирішенню певних проблем, а саме збереженню культурно-історичної спадщини, збереженню й примноженню природних ресурсів, контролю за екологічним станом, впровадженню природоохоронних заходів, удосконаленню правової бази тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вінничина туристична: краєзн. довід./ За ред. М. Спиця. Вінниц. ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва. – Вінниця: ДП «Держ. картограф. ф-ка», 2009. – 432 с.
2. Вінничина музейна : довідник / редкол.: К. І. Висоцька, І. А. Дорош, О. І. Ковтонюк. – Вінниця, 2008. – 96 с.
3. Вінничина: минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження: матеріали XXVI Вінницької наук. істор. краєзнав. конф. 10-11 жовт. 2014 р.: Вінничина в роки Другої світової війни. 1939-1945 / редкол.: І. Є. Руснак, Ю. А. Зінько, А. В. Войнаровський; Вінницький держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. – Вінниця, 2014. – 318 с.
4. Географія Вінницької області / За ред. Денисика Г.І. – Вінниця: Гіпаніс, 2004. – 308 с.
5. Гижко Н.В. Перлини Вінниччини . – Вінниця: Фенікс; Інфракон-І, 2007. – 212 с.
6. Дениsik Г.І. Вінничина – край зелених дібров і золотих нив. / Г.І. Дениsik - Вінниця: Б.в., 1995. – 80 с.
7. Любчак О.О. Чарівне Поділля: Краєзнавчі нариси. – Одеса: Маяк, 1990. – 88 с.
8. Перлини Східного Поділля/ За ред. Г.І.Денисика. – Вінниця: ПП «Видавництво «Тезис», 2008. – 168 с.
9. Середнє Побужжя/За ред. Г.І. Денисика. – Вінниця: Гіпаніс, 2002. – 280 с.
10. Яцентюк Ю. В. Екомережа Вінницької області / Ю. В. Яцентюк. – Вінниця: ПП «ТД «Едельвейс», 2011. – 128 с.
11. Яцентюк Ю. В. Антропогенні парагенетичні ландшафтні комплекси // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Географія. – 2006. – Вип.12. – С. 43–48.

12. Яцентюк Ю. В. Наукове обґрунтування створення регіонального ландшафтного парку «Мурафа» / Ю. В. Яцентюк // Український географічний журнал. – 2006. – №4. – С. 34–37.
13. Ворона Є. І. Яцентюк Ю. В. Функціональне зонування території проєктованого регіонального ландшафтного парку „Мурафа” // Історія української географії. – 2006. – Вип. 2 (14). – С. 67–69.
14. Яцентюк Ю. В. Національні природні ядра екомережі Вінницької області / Ю. В. Яцентюк // Український географічний журнал. – 2011. №2. – 48-52.
15. Яцентюк Ю. В. Регіональна екомережа Вінницької області // Людина та довкілля. Проблеми неоекології. № 1-2, 2012. – С. 77-85.
16. Яцентюк Ю. В. Загрози біотичному та ландшафтному різноманіттю Вінницької області / Ю. В. Яцентюк, Є. І. Ворона // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Географія. – 2012. – Вип. 24. – С.26–32.
17. Яцентюк Ю. В. Водогосподарські антропогенні парагенетичні ландшафтні системи // Людина та довкілля. Проблеми неоекології. – Харків. 2013. – Вип. 3-4. – С. 147–152.
18. Яцентюк Ю. В. Історія дослідження антропогенних парадинамічних і парагенетичних ландшафтних систем / Ю. В. Яцентюк // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 4. Географія і сучасність. – 2014. – Вип. 19 (31). – С. 45–52.
19. Яцентюк Ю. В. Перспективні історико-географічні заповідні об'єкти Вінниччини / Ю. В. Яцентюк // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 4. Географія і сучасність. – 2014. – Вип. 20 (32). – С. 168–173.
20. Яцентюк Ю. В. Промислові антропогенні парадинамічні та парагенетичні ландшафтні системи міста Вінниці / Ю. В. Яцентюк // Людина та довкілля. Проблеми неоекології. – 2014. – Вип. 3-4 (22). – С. 94–98.

21. Яцентюк Ю. В. Екомережа як антропогенна парагенетична ландшафтна система (на прикладі Вінницької області) / Ю. В. Яцентюк // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Географія. – 2014. – Вип. 26. – С. 17–24.
22. Яцентюк Ю. В. Парадинамічні антропогенні ландшафтні системи та забруднення поверхневих вод міста Вінниці / Ю. В. Яцентюк // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Географія. – 2016. – Вип. 28, №1-2. – С. 18–25.
23. Яцентюк Ю. В. Біоцентри локальної екомережі Мурованокуриловецького району Вінницької області / Ю. В. Яцентюк // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Географія. – 2016. – Вип.1 (64). – С. 36–41.
24. Яцентюк Ю. В. Екомережа Мурованокуриловецького району як парадинамічна антропогенна ландшафтна система / Ю. В. Яцентюк // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Географія. – 2016. – Вип. 28, № 3-4. – С. 35–44.
25. Яцентюк Ю. В. Парадинамічна антропогенна ландшафтна система Хмельницької атомної електростанції / Ю.В. Яцентюк // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Екологія». – 2017. – Вип.16. – С. 107–112.
26. Яцентюк Ю. В. Відновлювальні території парадинамічної антропогенної ландшафтної системи екомережі Мурованокуриловецького району Вінниччини / Ю. В. Яцентюк // Людина та довкілля. Проблеми неоекології. – 2018. – №1-2 (29). – С. 29–39.
27. Яцентюк Ю. В. Екомережа Жмеринського району як парадинамічна антропогенна ландшафтна система / Ю. В. Яцентюк // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Географія. – 2018. – Вип. 30, № 1-2. – С.101–109.

28. Яцентюк Ю. В. Міські парадинамічні антропогенні ландшафтні системи / Ю.В. Яцентюк // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Екологія». – 2018. – Вип.18. – С. 69–79.
29. Яцентюк Ю. В. Парадинамические связи в горнопромышленных парадинамических антропогенных ландшафтных системах Украины / Ю. В. Яцентюк // Магілєўскі мерыдыян. – Т.18. – Вып.1-2 (41-42). – 2018. – С.71–76.
30. Яцентюк Ю. В. Восстановительные территории парадинамической антропогенной ландшафтной системы экосети Могилев-Подольского района Винницкой области Украины / Ю. В. Яцентюк // Магілєўскі мерыдыян. – 2018. – Т.18. – Вып.3-4 (43-44). – С.22–26.
31. Яцентюк Ю. В. Парадинамическая зона минерального (геоморфологического) влияния водохранилищ Подольского региона Украины / Ю. В. Яцентюк // Проблеми на географіята. – 2018. – Вып. 1-2. – С. 101–112.
32. Яцентюк Ю. В. Тваринний світ проектованого регіонального ландшафтного парку «Мурафа» / Ю. В. Яцентюк, Є. І. Ворона // Збалансований розвиток України – шлях до здоров'я і добробуту нації : Матеріали Українського екологічного конгресу. – К. : Центр екологічної освіти та інформації, 2007. – С. 107–112.
33. Яцентюк Ю. В. Динаміка стану навколишнього природного середовища Вінницької області з 1991 по 2009 роки / Ю. В. Яцентюк // Природно-ресурсний потенціал збалансованого (сталого) розвитку України : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції: У 2-х т. – К. : Центр екологічної освіти та інформації, 2011. – Т.1. – С. 346–348.
34. Яцентюк Ю. В. Сполучні території екомережі Вінницької області // Екологія/Ecology-2011. III-й Всеукраїнський з'їзд екологів з міжнародною участю: Зб. наук. статей: У 2-х т. – Вінниця : ВНТУ, 2011. – Т. 1. – С. 279–282.

35. Яцентюк Ю. В. Джерела забруднення поверхневих вод території міста Вінниці / Ю. В. Яцентюк // Екологія води : Матеріали I Всеукраїнської конференції. – Вінниця, 2011. – С. 26–29.
36. Яцентюк Ю. В. Антропогенні зміни річок і підземних вод міста Вінниці / Ю. В. Яцентюк, І. М. Война // Географія та екологія: наука і освіта : Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Умань : Видавець «Сочинський», 2012. – С. 216–218.
37. Яцентюк Ю. В. Изменение рельефа на территории города Винницы / Ю. В. Яцентюк // Человек. Природа. Общество. Актуальные проблемы : Материалы Международной молодежной конференции. – Воронеж : ИПЦ «Научная книга», 2012. – С. 172–174.
38. Яцентюк Ю. В. Відновлювальні території екомережі Вінницької області / Ю. В. Яцентюк // Екологія, неоекологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування : Матеріали I Всеукраїнської (з міжнародною участю) наукової конференції студентів, магістрантів, аспірантів та молодих вчених. – Харків : Видавництво ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – С. 126–128.
39. Яцентюк Ю. Парадинамічні і парагенетичні зв'язки та ландшафти / Ю. Яцентюк // Географічна наука і практика: виклики епохи: Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 130-річчю географії у Львівському університеті: У 3-х т. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – Т.2. – С.89–91.
40. Яцентюк Ю. В. Структура та ієрархія антропогенних парагенетичних ландшафтних систем / Ю. В. Яцентюк // Антропогенне ландшафтознавство: перспективи розвитку: Збірник наукових праць Міжнародної науково-практичної конференції. – Вінниця: ТОВ «Вінницька міська друкарня», 2013. – С. 136–138.
41. Яцентюк Ю. В. Екокоридори Вінницької області / Ю. В. Яцентюк // Екологія, неоекологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування: Матеріали II Міжнародної наукової конференції

студентів, магістрантів, аспірантів та молодих вчених. – Харків: Видавництво ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – С. 153–154.

42. Яцентюк Ю. В. Природно-заповідний фонд Вінницької області / Ю. В. Яцентюк, Н. Ю. Татаренко // Географія та екологія: наука і освіта: Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції (з міжнародною участю). – Умань: ВПЦ «Візаві», 2014. – С. 365–368.

43. Яцентюк Ю. В. Антропогенні парагенетичні і парадинамічні ландшафтні системи у зоні впливу промислових підприємств міста Вінниці / Ю. В. Яцентюк // Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування: освіта – наука – виробництво – 2014: Збірник тез доповідей XVII Міжнародної науково-практичної конференції. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. – С. 95–98.

44. Яцентюк Ю. В. Динаміка стану водних мас Вінницької області за період з 1991 по 2013 роки / Ю. В. Яцентюк, Н. О. Ящук // Географія, екологія, туризм: теорія, методологія, практика: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 25-річчю географічного факультету Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. – Тернопіль: СПМ «Тайп», 2015. – С. 259–260.

45. Яцентюк Ю. В. Регіональні центри біорізноманіття Могилів-Подільського району / Ю. В. Яцентюк // Матеріали П'ятої Могилів-Подільської науковокраєзнавчої конференції. – Вінниця: ПП Балюк І.Б., 2015. – С. 456–462.

46. Яцентюк Ю. В. Міські ландшафтно-технічні системи (на прикладі міста Вінниці): монографія / Ю. В. Яцентюк. – Вінниця: ТОВ «НіланЛТД», 2015. – 200 с.

47. Яцентюк Ю. В. Особливості рельєфу Чернівецького району Вінницької області / Ю. В. Яцентюк, А. М. Євсович // Географія та екологія: наука і освіта: Матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції (з міжнародною участю). – Умань: ВПЦ «Візаві», 2016. – С. 213–216.

48. Яцентюк Ю. В. Сполучні території екомережі Мурованокуриловецького району / Ю. В. Яцентюк // Матеріали Першої Мурованокуриловецької науковокраєзнавчої конференції. – Вінниця: ПП Балюк І.Б., 2016. – С. 26 – 30.
49. Яцентюк Ю. В. Джерела забруднення річки Дьогтянець у місті Вінниці / Ю. В. Яцентюк, Ю. М. Григоренко // Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування: освіта – наука – виробництво – 2017: Збірник тез доповідей XX Міжнародної науково-практичної конференції. – Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2017. – С.237–238.
50. Яцентюк Ю. В. Заповідні об'єкти міста Вінниці / Ю. В. Яцентюк, Ю. М. Григоренко // Подільський регіон: виклики XXI століття (географічні аспекти): Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Тернопіль: Крок, 2017. – С. 150–156.
51. Яцентюк Ю. Перспективні до заповідання території Мурованокуриловецького району / Ю. Яцентюк // Матеріали Другої Мурованокуриловецької науково-краєзнавчої конференції. – Вінниця: ПП Балюк І.Б., 2017. – С. 443–450.
52. Яцентюк Ю. Річки Чернівецького району Вінницької області / Ю. Яцентюк // Матеріали Першої Чернівецької наукової історико-краєзнавчої конференції. – Вінниця: ПП Балюк І.Б., 2017. – С. 246–249.
53. Яцентюк Ю. В. Екомережа Могилів-Подільського району / Ю. В. Яцентюк // Матеріали Шостої Могилів-Подільської науково-краєзнавчої конференції. – Вінниця: ПП Балюк І.Б., 2017. – С. 420–423.
54. Яцентюк Ю. Регіональні центри біорізноманіття Жмеринського району як складові парадинамічної антропогенної ландшафтної системи місцевої екомережі / Ю. Яцентюк // Слідами історії Жмеринського краю: Матеріали першої науковокраєзнавчої конференції. – Вінниця: ФОП Бабій І.В., 2018. – С. 427–430.
55. Яцентюк Ю. В. Сполучні території парадинамічної антропогенної ландшафтної системи екомережі Жмеринського району / Ю. В. Яцентюк //

Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування: освіта – наука – виробництво – 2018: Збірник тез доповідей XXI Міжнародної науково-практичної конференції. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. – С. 206–209.

56. Яцентюк Ю. Ключові території парадинамічної антропогенної ландшафтної системи місцевої екомережі Ямпільського району / Ю. Яцентюк // Матеріали Першої Ямпільської науково-краєзнавчої конференції. – Ямпіль–Вінниця: ПП Балюк І.Б., 2018. – С. 27–30.

57. Яцентюк Ю. В. Парадинамічні антропогенні ландшафтні зони гідрогеологічного та гідрологічного впливів гірничопромислових об'єктів на довкілля / Ю. В. Яцентюк // Мікросередкові процеси в антропогенних ландшафтах: Матеріали науково-практичної конференції. – Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2018. – С. 79–83.

58. Яцентюк Ю. В. Класифікація і типологія парадинамічних антропогенних ландшафтних систем / Ю. В. Яцентюк // Природні ресурси регіону: проблеми використання, ревіталізації та охорони: Матеріали III-го міжнародного наукового семінару. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2018. – С. 386–390.

59. Яцентюк Ю. В. Геоекологія: Навчальний посібник / Ю. В. Яцентюк. – Вінниця: ТОВ «Вінницька міська друкарня», 2012. – 396 с.

60. Яцентюк Ю. В., Ярова Д. В. Особливості екомережі Вінницької області // Актуальні проблеми сучасної науки та наукових досліджень: Зб. наук. праць. – Вип. 2. – Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2012. – С. 289–293.

61. Яцентюк Ю. В. Історико-географічні заповідні об'єкти Вінницької області / Ю. В. Яцентюк, Н. Ю. Татаренко // Актуальні питання географічних, біологічних та хімічних наук: основні наукові проблеми та перспективи дослідження: Збірник наукових праць ВДПУ / Відп. ред. А. В. Гудзевич. – Вінниця, 2014. – Вип. 11 (16). – С. 7–9.

62. Яцентюк Ю. В. Джерела забруднення і стан атмосферного повітря міста Вінниці / Ю. В. Яцентюк, О. П. Стецюра // Актуальні питання географічних,

біологічних та хімічних наук: основні наукові проблеми та перспективи дослідження: Збірник наукових праць ВДПУ / Відп. ред. А. В. Гудзевич. – Вінниця, 2015. – Вип. 12 (17). – С. 55–58.

63. Яцентюк Ю. В. Парагенетичні та парадинамічні зв'язки в антропогенних ландшафтних системах // Українська географія: сучасні виклики: Зб. наук. праць: У 3-х т. – К.: Прінт-Сервіс, 2016. – Т. II. – С. 354–356.

64. Яцентюк Ю. В. Регіональні центри біорізноманіття Крижопільського та Піщанського районів Вінницької області / Ю. В. Яцентюк, В. А. Зірко́вська // Актуальні питання географічних, біологічних і хімічних наук: основні наукові проблеми та перспективи дослідження: Зб. наук. праць ВДПУ / Відп. ред. А. В. Гудзевич. – Вінниця, 2017. – Вип. 14 (19). – С. 24–25.

65. Денисюк Г.І. Середнє Побужжя Поділля: природа і ландшафти. - Вінниця: Гіпаніс, 2002. – 280 с.

66. Яцентюк Ю. В. Долинно-балково-яружний антропогенний парагенетичний ландшафтний комплекс // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Географія. – 2002. – Вип. 4. – С. 41 – 48.

67. Яцентюк Ю. В. Структура та ієрархія антропогенних парагенетичних ландшафтних систем // Антропогенне ландшафтознавство: перспективи розвитку. – Вінниця: ТОВ «Вінницька міська друкарня», 2013. – С. 136-138.

68. Яцентюк Ю.В. Природа міста Вінниці. - Вінниця: «Едельвейс і К», 2008. – 128 с.

69. Яцентюк Ю.В. Ландшафтно-технічні системи міст Центрального лісостепу України (на прикладі міста Вінниці): дис. кандидата геогр. наук: 11.00.11 / Яцентюк Юрій Васильович. – 2004. - 198 с.

70. Яцентюк Ю. В. Ландшафтно-технічні системи міст центрального лісостепу України (на прикладі міста Вінниці) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук : спец. 11.00.11 «Констр. географія і рац. використання прир. ресурсів» / Ю. В. Яцентюк. – К., 2004. – 19 с.